ความเป็นมาของคำล้านนาและล้านนาไทยโดยสังเขป

พริษฐ์ ชิวารักษ์*

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประเทศไทย

A Brief History of the Words Lanna and Lanna Thai

Parit Chiwarak*

Faculty of Political Science, Thammasat University, Thailand

Article Info

Academic Article

Article History:
Received 12 December 2022
Revised 24 January 2023
Accepted 11 May 2023

คำสำคัญ
ล้านนา
ล้านนาไทย
ภูมินาม
ประวัติคำ
รากศัพท์

Keywords:
Lanna
Lanna Thai
Toponymy
Word History
Etymology

* Corresponding author
E-mail address:
parit.chiw@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาประวัติความเป็นมาและพลวัตของคำว่าล้านนา ล้านนาไทย และคำอื่น ๆ ที่ใช้เป็นชื่อเรียกรัฐหรือหน่วยการเมือง ดินแดน และผู้คน ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นที่ระหว่างแม่น้ำโขงทางตะวันออกถึงแม่น้ำสาละวินทางตะวันตก สิบสองพันนาทางเหนือจรดสุโขทัยทางใต้ ผู้เขียนพบว่ารูปศัพท์ อักขรวิธี และบริบทการใช้งานของคำดังกล่าวมีความเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยโดยสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้นในยุคนั้น ๆ โดยในระยะแรกที่ระบบศักดินาในอาณาจักรล้านนากำลังก่อรูป อาณาจักรดังกล่าวใช้ชื่อว่า “ปาไป่” หรือ “แปดปากนา” เมื่อระบบศักดินาก่อรูปโดยสมบูรณ์แล้วจึงปรากฏการใช้คำว่า “ล้านนา” แทน ต่อมาเมื่อล้านนาตกสิ้นสถานะอาณาจักรเอกราช มีการผูกคำในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ล้านนา 57 หัวเมือง ล้านนาไท(ย) รวมถึงการผูกคำว่าล้านนาเข้ากับชื่อเมืองต่าง ๆ เป็นต้น เพื่อสะท้อนสภาวะทางการเมืองที่เกิดขึ้นกับความเป็นรัฐของล้านนา ณ ขณะนั้น กระทั่งเมื่อล้านนาถูกผนวกยึดเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐสยามในยุคอาณานิคม รัฐบาลสยามใช้คำว่า “หัวเมือง/มณฑลลาวเฉียง” และ “มณฑล/ภาคพายัพ” เป็นชื่อทางการเมืองการปกครองแทนที่คำว่าล้านนา โดยคำว่าล้านนาถูกชนชั้นนำชาวสยามเปลี่ยนเป็น “ลานนาไทย” และใช้ในทางประวัติศาสตร์เท่านั้น จนในระยะร่วมสมัยจึงได้มีการเปลี่ยนกลับเป็นชื่อ “ล้านนา” ตามการขยายตัวของการศึกษาค้นคว้าด้านล้านนาคดีและความตื่นตัวของกระแสสำนึกล้านนา เป็นผลให้คำดังกล่าวเป็นที่นิยมใช้ในวงกว้างถึงปัจจุบัน

Abstract

This article aims to study the history and dynamics of the words Lanna, Lanna Thai, and other words used as names of a state/polity situated between the Mekong to the east and the Salween to the west, Sipsong Panna to the north and Sukhothai to the south, and its territory and population. The author found that the orthography, composition, and usage of the toponyms changed throughout the times according to political changes in each era. In the first stage when the feudal structure of the medieval Lanna Kingdom was in formation, the kingdom was called “Babai” or possibly “Paed Pak Na” (eight hundred rice fields). Only when the structure was completely developed did the word “Lanna” (one million rice fields) emerge. After Lanna lost its status as an independent kingdom, a variety of compound words such as “Lanna 57 Hua Muang” (Lanna 57 provinces), “Lanna Tai”, and Lanna with names of provinces were coined to reflect the political situation concerning the statehood of Lanna. During the annexation and integration of Lanna into the modern Siamese state in the colonial era, the Siamese government replaced the word Lanna in its administration with “Lao Chiang” and later “Phayap”, leaving the original term to be altered to “Lanna Thai” (without the Mai Tho tone marker) and to be reserved only for historical use. It was in the contemporary period that the word was revised to “Lanna” (with the Mai Tho tone marker) as a result of an expansion in Lanna Studies research along with reinvigoration of Lanna consciousness. The word has been popularized and remained widely in use up to the present day.

บทนำ : ชื่อนั้นสำคัญไฉน

ชื่อไม่เพียงเป็นเครื่องมือบ่งชี้เอกลักษณ์ของสิ่งที่ใช้ชื่อ แต่ยังเป็นเครื่องสะท้อนจุดเด่นบางประการของสิ่งนั้น ๆ ชื่อของถิ่นฐานบ้านเมืองย่อมเป็นภาพสะท้อนจุดเด่นด้านต่าง ๆ เช่น สภาพสังคม ภูมิประเทศ หรือประวัติความเป็นมาของถิ่นฐานบ้านเมืองนั้น ๆ เช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การตั้งชื่อของรัฐ ซึ่งเป็นถิ่นฐานบ้านเมืองขนาดใหญ่ที่ต้องอาศัยความคิดและการจัดโครงสร้างที่ซับซ้อน ก็มักแสดงถึงความคิดหรือการจัดโครงสร้างที่ใช้ในการก่อและดำรงรัฐนั้น ๆ ไว้ด้วย และในทำนองเดียวกัน การเปลี่ยนชื่อของรัฐก็มักแสดงความเปลี่ยนแปลงของความคิดหรือการจัดโครงสร้างดังกล่าวเช่นกัน เช่น การตั้งชื่ออาณาจักรยุคกลางในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาว่า “อโยธยา” ตามชื่อเมืองของพระราม ซึ่งเป็นร่างอวตารของพระนารายณ์ในความเชื่อของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู สะท้อนวิธีคิดของ “ลัทธิพระราม” หรือเทวราชาแบบพระวิษณุ ซึ่งถือว่ากษัตริย์เป็นประดุจพระนารายณ์อวตาร หรือการเปลี่ยนชื่อประเทศ “สยาม” เป็น “ไทย” สะท้อนอิทธิพลของกระแสชาตินิยมยุคสร้างชาติในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 การศึกษาความหมาย ความเป็นมา และความเปลี่ยนแปลงของชื่อรัฐต่าง ๆ จึงอาจเป็นเครื่องมือหนึ่งในการทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ของความคิดและการจัดโครงสร้างของรัฐนั้น ๆ ได้

เป็นที่ทราบกันดีว่า “ล้านนา” หรือ “ล้านนาไทย” เป็นชื่อเรียกดินแดน ผู้คน และอาณาจักรแห่งหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ระหว่างแม่น้ำโขงทางตะวันออกและแม่น้ำสาละวินทางตะวันตก จรดสิบสองพันนาทางเหนือและสุโขทัยทางใต้ และเป็นคำคู่กับ “ล้านช้าง” ซึ่งเป็นชื่อของอาณาจักรอีกแห่งหนึ่งซึ่งมีอาณาบริเวณครอบคลุมสาธารณรัฐประชาชนลาวในปัจจุบัน คำดังกล่าวมักได้รับคำอธิบายว่าหมายถึง “ที่นาจำนวนล้านไร่” (เช่นเดียวกับล้านช้างที่มักอธิบายว่าหมายถึงช้างจำนวนล้านตัว) อย่างไรก็ตาม ดังคำปรารภของ ดร.ฮันส์ เพนธ์ ที่ว่านัยความหมายของคำดังกล่าวยังไม่เป็นที่เข้าใจโดยกระจ่างชัด[1] รวมถึงที่มาและประวัติของคำก็ยังคงไม่มีข้อสรุปแน่นอน

ในปัจจุบันมักเชื่อถือตามข้อเสนอของสรัสวดี อ๋องสกุล ว่าคำว่าล้านนาเริ่มต้นใช้ในช่วงปลายศตวรรษที่ 15 โดยปรากฏว่าหลักฐานจีนเรียกพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์ลำดับที่ 9 ของราชวงศ์มังรายด้วยคำดังกล่าว โดยมีการผูกคำเข้ากับชื่อเมืองต่าง ๆ เพื่อแสดงว่าเมืองนั้น ๆ อยู่ในอาณาเขตของอาณาจักรล้านนา[2] อีกข้อเสนอหนึ่งของสุรพล ดำริห์กุล เห็นว่าคำดังกล่าวควรใช้ก่อนหน้านั้นมาตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 14 ดังปรากฏชื่อของกษัตริย์ลำดับที่ 6 ของ

[1] Hans Penth, *A Brief History of Lanna* (Chiang Mai, Thailand: Silkworms Books, 1994), v.

[2] โปรดดู สรัสวดี อ๋องสกุล, “ล้านนาหรือลานนา ความหมายและขอบเขต” ใน *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2544), 21-25.

ราชวงศ์มังรายว่าพญากือนา อันแปลว่า “ร้อยล้านนา”[3] และล่าสุด วิชญา มาแก้ว เสนอว่า คำดังกล่าวเป็นคำเรียกตำแหน่งของกษัตริย์ราชวงศ์มังรายที่ใช้มาตั้งแต่ปลายศตวรรษ 14 เป็นอย่างน้อย ต่อมาจึงเลื่อนมาเป็นชื่อของดินแดนในช่วงเป็นประเทศราชของพม่า ดังปรากฏในราชสาส์นที่ราชสำนักล้านนาส่งถึงราชสำนักหมิง[4] อย่างไรก็ตาม ด้วยประวัติของคำดังกล่าวยังคงคลุมเครือในความรู้ความเข้าใจของผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาโดยรวม

บทความนี้จึงประสงค์จะรวบรวม เรียบเรียง และวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความหมาย ความเป็นมา และความเปลี่ยนแปลงของคำว่าล้านนาและล้านนาไทย รวมถึงชื่อเรียกที่เกี่ยวข้องเท่าที่ปรากฏในเอกสารทั้งในและนอกภูมิภาคล้านนา โดยศึกษาทั้งในด้านรูปศัพท์ อักขรวิธี ลักษณะการใช้งาน และความหมายแฝง เปรียบเทียบกับบริบทสังคมการเมืองร่วมสมัยกับการใช้งานของคำนั้น ๆ เพื่อทำความเข้าใจทั้งพัฒนาการของคำว่าล้านนา และพัฒนาการของรัฐและสังคมล้านนาไปควบคู่กัน

แปดปาก : ชื่อเก่าก่อนล้านนา

โดยทั่วไปมักเป็นที่ยอมรับกันว่า ความเป็นอาณาจักรของล้านนาเริ่มต้นขึ้นในช่วงปลายศตวรรษที่ 13 เมื่อบ้านเมืองในลุ่มน้ำกกหรือโยนรัฐ และบ้านเมืองในลุ่มน้ำปิงหรือพิงครัฐถูกรวบรวมไว้ภายใต้อำนาจของพญามังราย ปฐมกษัตริย์ของราชวงศ์มังราย พร้อม ๆ กับการสร้างเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางอำนาจ อย่างไรก็ตาม ไม่มีหลักฐานพื้นถิ่นร่วมสมัยยืนยันได้เลยว่าในช่วงต้นอาณาจักรที่พญามังรายสถาปนาขึ้นมีชื่อเรียกว่าอะไร พบแต่เพียงหลักฐานภาษาจีนเรียกอาณาจักรดังกล่าวว่าไป่หรือปาไป่สีฟู่เท่านั้น

ชื่อปาไป่สีฟู่ (八百媳妇) ปรากฏครั้งแรกใน *หยวนสือ* หรือ *พงศาวดารราชวงศ์หยวน* กล่าวถึงสงครามระหว่างราชสำนักหยวนและอาณาจักรปาไป่สีฟู่ใน ค.ศ. 1292 (พ.ศ. 1835)[5] โดยคำดังกล่าวสามารถแปลตรงตัวได้ว่า “แปดร้อยชายา” หรือ “แปดร้อยสะใภ้” เอกสารจีนหลายฉบับ เช่น *ต้าหมิงอีถงจื้อ* หรือ *บันทึกประวัติศาสตร์ภูมิศาสตร์ราชวงศ์หมิง* กล่าวถึงที่มาและความหมายของชื่อดังกล่าวไว้ตรงกันว่า

[3] โปรดดู สุรพล ดำริห์กุล, *แผ่นดินล้านนา* (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2539), 9-11.

[4] “'ล้านนา' ไม่เท่ากับเชียงใหม่?: ที่มาภูมินามและความหมายในบริบทรัฐจารีต | Decentralizing Lanna #2,” ประชาไท, สืบค้นเมื่อวันที่ 11 ตุลาคม 2565. https://prachatai.com/journal/2018/11/79681.

[5] กนกพร นุ่มทอง, แปลและเรียบเรียง, *หลักฐานล้านนาในเอกสารโบราณจีน*. (กรุงเทพฯ: สาขาวิชาภาษาจีน ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2564), 5

> "เล่าลือกันว่าผู้เป็นประมุขมีชายาถึงแปดร้อย แต่ละคนเป็นผู้นำไจ้ (หมู่บ้าน) หนึ่ง จึงได้นาม **ปาไป่สีฟู่** (สนมแปดร้อย) ต้นราชวงศ์หยวนให้ยกทัพไปปราบ แต่หนทางไม่อาจผ่านได้ จึงกลับมาโดยมิสำเร็จ ต่อมาจึงส่งทูตไปเกลี้ยกล่อมให้สวามิภักดิ์ ต้นรัชศกหยวนถ่ง ตั้งเป็นปาไป่เติ่งซู่เซวียนเว่ยซือ (เขตปกครองปาไป่และที่อื่นๆ)..."[6]

อย่างไรก็ดี จากข้อความข้างต้น เมื่อราชสำนักหยวนตั้งรัฐราชวงศ์มังรายเป็นเขตปกครองหรือเติ่งซู่แล้ว เขตปกครองดังกล่าวกลับมีชื่อเรียกว่า "ปาไป่" โดยไม่มีคำว่าสีฟู่รวมอยู่ด้วย ทั้งใน *หมิงสือลู่* หรือ *พงศาวดารราชวงศ์หมิง* ก็หันมาใช้คำว่า "ปาไป่" แทน "ปาไป่สีฟู่" เมื่อบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ ค.ศ. 1378 (พ.ศ. 1921) เป็นต้นไป การตั้งชื่อเขตปกครองปาไป่ปรากฏใน *หยวนสือ* ความว่า

> "วันจี๋โฉ่ว เดือน 5 ปีที่ 2 แห่งรัชศกจื้อซุ่น (วัน 15 ค่ำ เดือน 5 ปฏิทินเกษตรจีน - 20 มิถุนายน ค.ศ. 1331/พ.ศ. 1874) ตั้งปาไป่เติ่งซู่เซวียนเว่ยซือตูหยวนไซว่ฝู่ (หน่วยงานบริหารเขตปกครองปาไป่และอื่น ๆ) ตั้งข้าหลวงท้องที่เจาเลี่ยนเป็นเซวียนเว่ยสื่อตู่ไซว่ (ข้าหลวงและผู้บังคับการทหารเซวียนเว่ยซือ) ...ทั้งตั้ง...พื้นที่ต่าง ๆ คือ เจ่อเซี่ยน เหมิงชิ่ง เตี้ยนอิ๋นซาหลัว เป็นจวินหมินฝู่ (เมืองปกครองทหารและราษฎร) ให้ข้าหลวงผู้กำกับเป็นขุนนางระดับ 4 ชั้นโท"[7]

ในภายหลังยังปรากฏคำว่าปาไป่ต้าเตี้ยน (八百大甸) และปาไป่เจ๋อหน่าย (八百者乃) ใช้เรียกแคว้นเชียงใหม่และแคว้นเชียงรายตามลำดับ แสดงให้เห็นว่าแท้จริงแล้ว ปาไป่ (八百) เป็นคำหลักในชื่อภาษาจีนของรัฐดังกล่าว โดยคำว่า สีฟู่ (媳妇 - สะใภ้หรือสนม) ต้าเตี้ยน (大甸 - ทุ่งนาใหญ่) และเจ๋อหน่าย (者乃 - คำถอดเสียงของเชียงราย) เป็นเพียงคำสร้อยที่เสริมเข้ามาในชื่อเพียงเท่านั้น จะเรียกพ่วงด้วยหรือไม่ก็ได้ ดังเช่นชื่อปาไป่เจ๋อหน่าย หากแปลตรงตัวว่าเชียงรายทั้งแปดร้อยย่อมไม่ได้ความ แต่หากแยกแปลโดยถือว่าเจ๋อหน่ายเป็นคำสร้อย จะได้ความว่าปาไป่เชียงราย ซึ่งสอดคล้องกับบริบททางประวัติศาสตร์ที่เกิดสงครามกลางเมืองแย่งชิงราชบัลลังก์ระหว่างท้าวสามฝั่งแกนแห่งเชียงใหม่และท้าวยี่กุมกามแห่งเชียงรายพอดี ความหมายและการอุบัติของชื่อปาไป่ต้าเตี้ยนและปาไป่เจ๋อหน่ายจะได้อภิปรายถึงในส่วนถัดไป

[6] เรื่องเดียวกัน, 237.

[7] เรื่องเดียวกัน, 40.

ชื่อของอาณาจักรปาไป่ แปลตรงตัวได้ว่า “แปดร้อย” หรือ “แปดปาก” โดยปากในที่นี้เป็นคำในภาษาตระกูลไท หมายถึงจำนวนนับหลักร้อย และน่าจะกลายเสียงจากคำว่าไป่ (百) โดยตรง โดยไม่ปรากฏชัดแจ้งว่าแปดปากหรือแปดร้อยในที่นี้หมายถึงอะไร อย่างไรก็ตาม คำว่าปากดังกล่าวพ้องกับหน่วยการปกครองระดับปากนา ซึ่งปรากฏราง ๆ ใน *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* ว่า

> “พญาทัง 2 ก็ใช้มนตรีผู้รู้สืบคำเมืองไปมาหากัน ลวดกระทำไมตรีสนิทติดต่อกันเป็นทัพหสารหมั้นแก่นกับด้วยกัน เจ้าพญามังรายจึงเรียกพญางำเมืองว่าระเรือนเดียว พญางำเมืองก็มีความชมชื่นยินดี จึงฝากแคว้นแก่พญามังรายพุ่นปากนา มีคน 500 หลังเรือนแก่พญามังราย...”[8]

ในระบบพันนาซึ่งจัดเรียงหน่วยการปกครองตามหน่วยการผลิตข้าว ปากนาถือเป็นหน่วยการปกครองที่มีขนาดสูงกว่าสิบนาและหมวดนา (ห้าสิบนา) แต่ต่ำกว่าพันนา มีขุนนางชั้นพันเป็นผู้ปกครอง และยังอาจมีความหมายใกล้เคียงกับ “แคว้น” ในภาษาล้านนา ซึ่งเป็นหน่วยการปกครองในระดับต่ำเช่นกัน ผู้เขียนจึงสันนิษฐานว่าปาไป่หรือแปดปากดังกล่าวหมายถึงแปดปากนาหรือแปดร้อยนา โดยตัวเลขดังกล่าวอาจสื่อถึงจำนวนหน่วยการปกครองปากนาแปดหน่วย หรือหมายถึงจำนวนศักดินาของกษัตริย์ผู้ปกครองจำนวนแปดร้อยนา หรืออาจเป็นทั้งคู่ จำนวนนับเพียงแปดร้อยดังกล่าวซึ่งถือว่าไม่สูงนักอาจสะท้อนสภาพของอาณาจักรที่ยังไม่เป็นอาณาจักรยุคจารีตโดยสมบูรณ์ กล่าวคือ ยังคงเป็นเพียงเครือสมาพันธ์หลวม ๆ ของหัวเมืองแว่นแคว้นต่าง ๆ และยังไม่มีการรวมศูนย์อำนาจอย่างมั่นคง อำนาจของกษัตริย์ขึ้นอยู่กับความภักดีส่วนตัวของขุนนางใต้ปกครองต่อตัวกษัตริย์ มีเพียงเดชานุภาพทางการทหารและความสัมพันธ์ทางเครือญาติเป็นหลักประกันความภักดีเพียงเท่านั้น ยังไม่มีสิทธิธรรมทางศาสนาสนับสนุนการปกครองของกษัตริย์และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของรัฐอย่างชัดเจน สภาวะดังกล่าวถือเป็นลักษณะของอาณาจักรยุคแรกเริ่ม (early kingdom) โดยสภาวะนี้จะได้รับการแก้ไขในการปฏิรูปช่วงศตวรรษต่อมา

สองแสนนา ล้านนา : ศักดินาและความเป็นอาณาจักร

ในช่วงปลายศตวรรษที่ 14 จนถึงช่วงต้นศตวรรษที่ 15 อาณาจักรของราชวงศ์มังรายค่อย ๆ แปรสภาพจากเครือรัฐลูกหลวงหลวม ๆ มาเป็นอาณาจักรที่ตั้งมั่นเป็นปึกแผ่นผ่านกระบวนการรวมศูนย์อำนาจ โดยในระยะนี้ เชียงใหม่กลายเป็นศูนย์อำนาจของราชสำนัก

[8] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค. วัยอาจ, *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* (เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์มส์บุ๊ค, 2543), 22.

ราชวงศ์มังรายอย่างถาวร จากเดิมที่ย้ายไปมาระหว่างเชียงรายและเชียงแสน กระบวนการแปรสภาพรัฐดังกล่าวส่งผลให้อาณาจักรของราชวงศ์มังรายจำเป็นต้องยกระดับเครื่องมือจัดระเบียบความสัมพันธ์ภายในรัฐ ดังจะเห็นได้ว่าในช่วงเวลาดังกล่าว มีการตรากฎหมายฉบับใหม่ ๆ เช่น ธรรมศาสตร์ราชกือนา คลองแต่งถ้อยชนความ หรือคลองเจือพระเจ้ากือนา เป็นต้น[9] เพื่อรองรับสภาพสังคมที่มีความซับซ้อนขึ้น นอกจากนี้ เพื่อรวมศูนย์อำนาจรัฐให้สำเร็จ ผู้ปกครองมีความจำเป็นต้องพึ่งพิงสถาบันศาสนาที่มีความซับซ้อนขึ้นเพื่อเสริมสร้างสิทธิธรรมของผู้ปกครองและควบคุมพฤติกรรมของผู้คนในสังคม จึงมีการ “สืบศาสนา” หรือรับเอาศาสนาพุทธนิกายเถรวาทแบบลังกาวงศ์ผ่านสมณทูตจากอาณาจักรสุโขทัยซึ่งเป็นอาณาจักรใกล้เคียง การสืบศาสนาดังกล่าวส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อโครงสร้างระบบศักดินาภายในอาณาจักรของราชวงศ์มังรายสองประการ ประการแรก มีการสถาปนาคณะสงฆ์ที่วัดสวนดอก เรียกกันว่า คณะสงฆ์นิกายสวนดอก โดยมีพระสุมนเถระผู้เป็นสมณทูตจากสุโขทัยดำรงตำแหน่งสังฆราชเป็นองค์แรก รวมถึงมีการรับพระคัมภีร์และวัฒนธรรมบาลีจนนำมาสู่การปรับปรุงความเชื่อศาสนาพุทธภายในเมืองเชียงใหม่และหริภุญชัยให้เป็นระเบียบแบบแผน[10] จึงนับได้ว่าอาณาจักรของราชวงศ์มังรายมีสถาบันศาสนาจัดตั้ง (organized faith) คอยค้ำจุน สนับสนุน และถ่วงดุลอำนาจของสถาบันกษัตริย์ อีกประการหนึ่ง ยังมีการรับแนวคิดเรื่อง “ธรรมราชา” ซึ่งเป็นแนวคิดของอาณาจักรสุโขทัยเข้ามาปรับใช้เข้ากับระบบการเมืองของอาณาจักรราชวงศ์มังรายไปพร้อม ๆ กัน

คติธรรมราชาเป็นการประยุกต์เอาหลักความเชื่อในศาสนาพุทธเพื่อเสริมสร้างสิทธิธรรมและสถานะของกษัตริย์ให้สูงเด่นกว่าพสกนิกรในฐานะที่กษัตริย์เป็น “ธรรมิกราช” หรือกษัตริย์ผู้ทรงธรรม กล่าวคือเป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนาและประพฤติตนตามหลักการแห่งศาสนา กษัตริย์จึงมีสถานะพิเศษและมีความชอบธรรมที่จะปกครองเพื่อนำพาผู้ใต้ปกครองไปสู่ความดีงามทางศาสนา การสร้างสถานะพิเศษให้กษัตริย์ถือเป็นส่วนสำคัญยิ่งในการรวมศูนย์อำนาจและแปรสภาพรัฐให้ตั้งมั่นเป็นอาณาจักรศักดินาเต็มรูปแบบ ในรัฐใกล้เคียงเช่นอโยธยา ก็มีการใช้คติเทวราชายกสถานะกษัตริย์ให้เป็นประดุจอวตารของเทพเจ้าเช่นเดียวกัน จึงกล่าวได้ว่า การรับแนวคิดธรรมราชาจากสุโขทัยช่วยเติมเต็มโครงสร้างระบบศักดินาของอาณาจักรของราชวงศ์มังรายให้สมบูรณ์ การประกาศตนเป็นธรรมิกราชของกษัตริย์ราชวงศ์มังราย ปรากฏครั้งแรกใน *จารึกวัดพระยืน ค.ศ. 1370 (พ.ศ. 1913)* หรือ *จารึก ลพ.9* ซึ่งเป็นจารึกภาษาล้านนาที่เก่าที่สุดเท่าที่ค้นพบในปัจจุบัน จารึกดังกล่าวกล่าวถึงนามและสถานะของพญากือนา กษัตริย์ลำดับที่ 6 ของราชวงศ์มังรายไว้ว่า

[9] โปรดดู สุรสิงห์สำรวม ฉิมพะเนาว์, *คลองเจือแห่งพระเจ้ากือนา* (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., ม.ป.ป.)

[10] เทพประวิณ จันทร์แรง และคณะ, “ศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลและคุณค่างานพุทธศิลปกรรมรัชสมัยของพระเมืองแก้วในล้านนา” (รายงานวิจัย, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, 2560), 36-38. http://mcuir.mcu.ac.th:8080/jspui/handle/123456789/293.

> "เจ้าท้าวสองแสนนา อันธรรมิกราช ผู้เป็นลูกรักแก่พญาผายู เป็นหลานแก่พญาคำฟู เป็นเหลนแก่พญามังรายหลวงเจ้า เมื่อสุดชนมาพิธีปีเดือนพ่อตนดังอั้น จึงได้เสวยราชชัยศรี มีบุญฤทธิ์มีเดชะตบะหนักหนา เป็นพญามหาธรรมิกราช"[11]

ข้อความข้างต้นแสดงสถานะกษัตริย์ผู้ทรงธรรมอันยิ่งใหญ่หรือ "มหาธรรมิกราช" ของพญากือนาอย่างชัดเจน นอกจากนี้ ยังแสดงฐานะของพญากือนาว่าเป็น "เจ้าท้าวสองแสนนา" โดยคำว่าสองแสนนาดังกล่าวไม่ใช่ชื่อตัวของกษัตริย์ เนื่องจากในสมัยจารีตไม่นิยมเรียกกษัตริย์ด้วยชื่อตัวโดยจะเรียกด้วยชื่อตำแหน่งแทน อีกทั้ง *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* ยังระบุเพิ่มเติมว่ากษัตริย์ดังกล่าวนี้เดิมใช้ชื่อว่าเจ้าพันหรือเจ้าเวส แต่เปลี่ยนมาใช้ชื่อกือนาในภายหลัง เพราะได้ถือครองศักดินาจำนวนตื้อ (ร้อยล้านหรือพันล้าน) นา[12] สองแสนนาที่ปรากฏในจารึกจึงเป็นชื่อตำแหน่งแสดงจำนวนนาหรือศักดินาที่พญากือนาครอบครอง ทำนองเดียวกับที่ในสมัยเดียวกันเกิดธรรมเนียมการตั้งตำแหน่งขุนนางตามจำนวนนาที่ครอบครอง เช่น เจ้าสี่หมื่น เจ้าสามพันตู เป็นต้น ในเวลาต่อมา ศักดินาจำนวนสองแสนนายังขยายเพิ่มขึ้นเป็น "ล้านนา" ดังปรากฏในราชสาส์นจากราชสำนักของพญาแสนเมืองมา กษัตริย์ลำดับที่ 7 ของราชวงศ์มังราย (ค.ศ. 1385-1401/พ.ศ. 1928-1944) ที่ส่งถึงจักรพรรดิเจี้ยนเหวินแห่งราชวงศ์หมิง (ค.ศ. 1398-1402/พ.ศ.1941-1945) ความว่า

> "เมืองเชียงใหม่แสนหวี **เจ้าล้านนา**ไหว้เจ้าลุ่มฟ้าหื้อรู้ ข้าบ้านเมืองเมื่อก่อนได้ปู่เจ้าลุ่มฟ้าแรกแปลงรั้วเวียงปิง เบ่าได้ร้างนานส่วยเชา บัดนี้ ได้ยินได้เจ้าลุ่มฟ้าขึ้นตั่งนั่ง สินกุงช้างพัง ของฝากวานเจ้าลุ่มฟ้าเยียวไว้แล..."[13]

จำนวนนับหลักล้านในจำนวนนาข้างต้นมีความหมายเปรียบเปรยว่ามี (ศักดิ) นาจำนวนมากมหาศาลจนนับไม่ถ้วนโดยไม่จำเป็นต้องหมายถึงนาล้านไร่จริง ๆ นอกจากนี้ ยังพบว่าในสิบสองพันนาและเครือนครรัฐไทใหญ่มีการใช้จำนวนนับดังกล่าวเพื่อแสดงถึงความยิ่งใหญ่หรือสถานะพิเศษในการปกครอง เช่น เมื่อมีการรวมบ้านเมืองไทลื้อเป็นอาณาจักรหอคำเชียงรุ่งแล้ว

---

[11] จารึกวัดพระยืน ใน *จารึกล้านนา ภาค 2 เล่ม 1: จารึกจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน และแม่ฮ่องสอน* (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2551), 360.

[12] ชื่อของพญากือนา *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* ระบุว่ามีหลายชื่อ เดิมชื่อเจ้าพัน ต่อมาชื่อเจ้าเวส ถัดจากนั้นจึงเปลี่ยนชื่อว่ากือนา เพราะผู้เป็นพ่อ (พญาผายู) ให้กินนาตื้อ (ร้อยล้านหรือพันล้าน) หนึ่ง โปรดดู อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค. วัยอาจ, *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*, 65.

[13] วิชญา มาแก้วนำเสนอหลักฐานดังกล่าวในงานประชุมทางวิชาการ Decentralizing Lanna: ออกจากศูนย์อำนาจล้านนา ครั้งที่ 1 วันเสาร์ที่ 17 พฤศจิกายน 2561 ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง โปรดดู "'ล้านนา' ไม่เท่ากับเชียงใหม่?," *ประชาไท*.

เมืองหลวงที่สถาปนาเป็นศูนย์กลางอำนาจใช้ชื่อว่า “เชียงล้าน” หรือเมืองหลวงของอาณาจักรมาวหลวงในสมัยเจ้าเสือข่านฟ้ามีชื่อว่า “แช่ล้าน” หรือ “เจ้ล้าน” เป็นต้น[14] การเพิ่มจำนวนนาจากแปดร้อยนาเป็นสองแสนนาและล้านนาตามลำดับดังกล่าวถือเป็นส่วนหนึ่งในการยกฐานะของกษัตริย์ราชวงศ์มังรายให้สูงส่งโดยเด่นชัดกว่าขุนนางต่าง ๆ ที่อาจท้าทายราชอำนาจ สอดคล้องกับที่ในช่วงเวลาเดียวกันนั้น กษัตริย์ราชวงศ์มังรายใช้การสร้างศาสนสถานขนาดใหญ่ เช่น พระเจดีย์หลวง เพื่อยืนสถานะอันสูงส่งและยิ่งใหญ่ของตนให้ประจักษ์แก่สายตาผู้ใต้ปกครอง[15] อย่างไรก็ตาม ในจารีตยุคกลาง รัฐและตำแหน่งของผู้ปกครองรัฐถือเป็นสิ่งเดียวกัน ไม่อาจแยกขาดจากกันได้ ล้านนาจึงไม่ได้เป็นเพียงตำแหน่งของกษัตริย์ราชวงศ์มังราย แต่ยังเป็นชื่อของหน่วยการปกครองที่กษัตริย์ราชวงศ์มังรายปกครองด้วยเช่นกัน หากฐานะของผู้ปกครองเลื่อนสูงขึ้นหรือลดต่ำลง ฐานะของหน่วยการปกครองหรือรัฐใต้การปกครองย่อมเลื่อนสูงขึ้นหรือลดต่ำลงตาม การยกฐานะกษัตริย์เป็นเจ้าล้านนาจึงเป็นการยืนยันว่าอาณาจักรล้านนามีความยิ่งใหญ่และมีอำนาจเหนือขุนนางหัวเมืองทุกเมือง

ร่องรอยที่แสดงว่าล้านนาไม่เพียงเป็นตำแหน่งของกษัตริย์แต่เป็นชื่อของอาณาจักรด้วยนั้นปรากฏในหลักฐานหลายแหล่งด้วยกัน โดย *หมิงสือลู่* ได้บันทึกไว้ว่าใน ค.ศ. 1391 (พ.ศ. 1933) อาณาจักรปาไป่ถูกเปลี่ยนชื่อ ดังนี้

> “ปาไป่ต้าเตี้ยนจวินหมินเซวียนเว่ยสื่อซือ (ปาไป่เติ่งชู่เซวียนเว่ยสื่อซือในสมัยราชวงศ์หยวน) เดือน 6 ปีที่ 24 แห่งรัชศกหงอู่ (ค.ศ. 1391/พ.ศ. 1934) เปลี่ยนมาตั้งเป็นชื่อนี้ ทางตะวันออกเฉียงเหนือมีภูเขาหนานเก๋อล่าข้างล่างมีแม่น้ำ เป็นพรมแดนกั้นกับเชอหลี่ มีปาไป่เจ๋อไหน่จวินหมินเซวียนเว่ยสื่อซือ (เขตปกครองทหารและราษฎรปาไป่เจ๋อไหน่) เดือน 4 ปีที่ 2 แห่งรัชศกหย่งเล่อ (ค.ศ. 1404/พ.ศ. 1947) แยกจากปาไป่ต้าเตี้ยนไปตั้งขึ้น ต่อมายกเลิก”[16]

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าต้าเตี้ยน (大甸) ในชื่อปาไป่ต้าเตี้ยนมีความหมายว่าทุ่งนาใหญ่กว้างแท้จริงแล้ว อาจเป็นคำแปลภาษาจีนโดยถอดความจากคำว่าล้านนานั่นเอง หากยึดถือศักราชตามเอกสารข้างต้นอาจถือได้ว่า คำว่าล้านนาเริ่มใช้โดยพญากือนาในช่วงปลายศตวรรษที่ 14 โดยในข้อความที่ยกมา ล้านนาเป็นชื่อเรียกของรัฐที่เดิมใช้ชื่อว่าปาไป่อย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม

---

[14] โปรดดู เท่าคว้างเซ้ง และ อ้ายคำ, เรียบเรียง, เรณู วิชาศิลป์, ปริวรรต, *เชื้อเครือเจ้าแสนหวีสิบสองพันนา* (เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม, 2544) และ เรณู วิชาศิลป์, *พื้นเมืองแสนหวี ฉบับหอคำเมืองใหญ่* (เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม, 2550) ประกอบ

[15] โปรดดู พระพงษ์ระวี อุตฺตรภทฺโท (โหลิมชยโชติกุล), พระครูสมุห์ธนโชติ จิรธมฺโม, และ ประทีป พืชทองหลาง, “เจดีย์หลวงมหาธาตุกลางเวียง: ภาพสะท้อนคติจักรพรรดิราช ในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ. 1984 - พ.ศ. 2030),” *วารสารปณิธาน* 18, ฉ.1 (มกราคม-มิถุนายน 2565): 111-139.

[16] กนกพร นุ่มทอง, *หลักฐานล้านนาในเอกสารโบราณจีน*, 75.

เอกสารจีนยังถอดเสียงคำว่า “ล้านนา” ใช้ในอีกบริบทหนึ่ง ดังความตอนหนึ่งใน *หมิงสือ* บันทึกสงครามระหว่างพระเจ้าติโลกราชและจักรพรรดิเลทันตองที่เมืองน่านใน ค.ศ. 1481 (พ.ศ. 2023) ไว้ว่า

> “พ่าหย่าไซ่ไปสวามิภักดิ์ป่าไป่ (แปดร้อย) เซวียนเว่ย (ข้าหลวงกำกับ) เตาหล่านน่าส่งทหารคุ้มกันส่งไปจิ๋งข่าน (เชียงคาน) จากนั้นไม่นาน (หลี) เฮ่าตระเตรียมเสบียงและซ้อมรบอีก เชิญราชโองการไปยังเซอหลี่เซวียนเว่ยซือ (เขตปกครองสิบสองปันนา) นัดให้รวมพลโจมตีป่าไป่ (แปดร้อย) ทหารเกิดตายกะทันหันหลายพันคน เล่าลือกันว่าถูกฟ้าผ่าตาย ป่าไป่ (แปดร้อย) จึงส่งทหารไปดักตีทางกลับ โจมตีสังหารได้หมื่นกว่าคน ชาวเจียว (เวียดนาม) พ่ายยับกลับไป”[17]

เตาหล่านน่าในที่นี้ถอดเสียงจากคำว่าท้าวล้านนา หมายถึงพระเจ้าติโลกราชอย่างชัดเจน แต่เอกสารจีนก็ยังคงเรียกอาณาจักรที่เตาหล่านน่าปกครองด้วยชื่อป่าไป่ดังเดิม อย่างไรก็ตาม พบว่าหลักฐานตะวันตกช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 15 ใช้คำว่าล้านนาปรากฏเป็นชื่อของอาณาจักรมาตลอด เช่น แผนที่โลกที่จัดทำขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1448 (พ.ศ. 1991) โดยโจวานนี เลอาร์โด (Giovanni Leardo) นักทำแผนที่ชาวเวนิส ปรากฏคำว่า Llana เป็นชื่อดินแดนตอนเหนือของแคว้นโยเดีย (Eudea) ลูกโลกที่จัดทำขึ้นใน ค.ศ. 1494 (พ.ศ. 2037) โดยมาร์ติน เบไฮม์ (Martin Beheim) นักทำแผนที่ชาวเยอรมันปรากฏดินแดนตอนในของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีคำกำกับว่า Lanna และแผนที่ของโยฮันน์ รุยช์ (Johann Ruysch) ซึ่งจัดทำขึ้นใน ค.ศ. 1507 (พ.ศ. 2051) ก็ปรากฏเมือง Llama ทางตอนเหนือของเมือง Lohac หรือละโว้ด้วยเช่นกัน[18]

ในหลักฐานภาษาล้านนา พบความตอนหนึ่งใน *พื้นเมืองเชียงแสน* กล่าวถึงพญาสามฝั่งแกน กษัตริย์ลำดับที่ 8 ของราชวงศ์มังราย สถาปนาหลานอาของตนชื่อเจ้าขุนแสงให้เป็นพญาสรีสุวรรณคำล้านนาครองเมืองเชียงแสน[19] อาจนับเป็นตัวอย่างการใช้คำว่าล้านนาได้ แต่เอกสารดังกล่าวรวมถึงเอกสารประเภทพื้นเมืองและตำนานฉบับอื่น ๆ ล้วนเป็นหลักฐานชั้นรองที่เรียบเรียงขึ้นมาในสมัยหลัง ข้อความจึงอาจคลาดเคลื่อนหรือถูกแต่งเติมได้เช่นกัน อย่างไรก็ตาม ในโคลงบทหนึ่งของ *นิราศหริภุญชัย* ซึ่งสันนิษฐานว่าแต่งขึ้นใน พ.ศ. 2060 ปรากฏคำว่าล้านนาในรูปที่แปลงเป็นภาษาบาลีแล้วว่า

---

[17] เรื่องเดียวกัน, 209.

[18] Thomas Suarez, *Early Mapping of Southeast Asia: The Epic Story of Seafarers, Adventurers, and Cartographers Who First Mapped the Regions between China and India* (Singapore: Periplus, 2008), 79.

[19] สรัสวดี อ๋องสกุล, *พื้นเมืองเชียงแสน* (กรุงเทพ: อมรินทร์, 2546), 100.

(108) มหาชินธาตุเจ้า จอมจักร
จอมจักรโลก**ทศลักษณ์** เลิศหล้า
เลิศหล้ามีใครทัก เทียมแทก ได้เอ่
เทียมแทกวางไว้ฟ้า ฟากด้าวดาวดึงส์[20]

คำว่าทศลักษณ์ในที่นี้ ประเสริฐ ณ นคร แปลว่าหมายถึงมีลักษณะอันดีเยี่ยมสิบประการ แต่ผู้เขียนเห็นว่าคำว่าทศลักษณ์ในโคลงข้างต้นสะกดเพี้ยนจากคำว่า “ทสลกฺข” หมายถึงจำนวนนับหลักล้าน ย่อมาจาก “เขตฺตทสลกฺข” หรือสิบแสนนา อันเป็นคำแปลภาษาบาลีของคำว่าล้านนา เนื่องจากไม่พบว่ามีการกำหนดคุณสมบัติอันดีของพระเจดีย์เป็นสิบประการในตำราใดมาก่อน อีกทั้งมีอีกสำนวนหนึ่งเขียนโคลงบาทดังกล่าวว่า “เป็นปิ่นทศลักษณ์ เลิศหล้า” หากแปลคำว่าทศลักษณ์หมายถึงล้าน (นา) ย่อมได้ความลงตัวกว่า เนื้อความของโคลงบทนี้กล่าวถึงความสง่างามของพระธาตุหริภุญชัย เปรียบดั่งประธานของ “โลกทศลักษณ์” หรือดินแดนล้านนา แสดงให้เห็นว่าล้านนาเป็นชื่อของอาณาบริเวณแห่งใดแห่งหนึ่ง พระธาตุหริภุญชัยจึงถูกเปรียบเป็นประธานของ “โลก” หรืออาณาบริเวณที่เรียกว่า “ทศลักษณ์” ได้

นอกจากนี้ *จารึกวัดเชียงสา* หรือ *จารึก ชม.7* ซึ่งจัดทำขึ้นใน ค.ศ. 1554 (พ.ศ. 2097) ยังกล่าวถึงพระอุปโยหรือสมเด็จพระไชยเชษฐา กษัตริย์ล้านช้างผู้เคยครองบัลลังก์ล้านนาในเมืองเชียงใหม่ช่วงสั้น ๆ ระหว่าง ค.ศ. 1546-1547 (พ.ศ. 2089-2090) ว่าเป็น “*สมเด็จพระบรมบพิตรตนสถิตเสวยราชพิภพสองแผ่นดินล้านช้างล้านนา*”[21] ข้อความดังกล่าวยืนยันว่าคำว่าล้านนาถูกใช้เป็นชื่อของอาณาจักรมาอย่างน้อยตั้งแต่ช่วงศตวรรษที่ 16 ก่อนตกเป็นประเทศราชพม่าอย่างแน่นอน ล้านนาในที่นี้ยังถือเป็น “ราชพิภพ” หรือที่ดินอันอยู่ในครอบครองของกษัตริย์ตามคติการปกครองระบอบศักดินาว่ากษัตริย์เป็นเจ้าของที่ดิน น้ำ และฟ้า ความเป็นราชพิภพดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าความเป็นรัฐของล้านนาผูกโยงกับแผ่นดินหรือพื้นที่กายภาพแห่งใดแห่งหนึ่ง มิได้ผูกโยงกับตัวกษัตริย์ผู้ปกครองเพียงอย่างเดียว

แม้แผ่นดินดังกล่าวจะไม่มีเส้นแบ่งเขตแดน (borderline) ที่ชัดเจนแต่มิได้หมายความว่าจะไม่มีอาณาบริเวณ (boundaries) ที่แน่นอนแต่อย่างใด เนื่องจากเอกสารอื่น ๆ ได้ระบุไว้ชัดเจนว่าอาณาบริเวณของล้านนา “ที่ควรจะเป็น” นั้นกินพื้นที่ระหว่างแม่น้ำสาละวิน (แม่คง) ทางตะวันตก แม่น้ำโขง (แม่ของ) ทางตะวันออก สิบสองพันนาทางเหนือ และสุโขทัยทางใต้ดังที่กล่าวมาแล้ว ดังนั้น แม้ว่าในช่วงสมัยดังกล่าวจะยังไม่มีการกำหนดเส้นแบ่งเขต (borderline) ที่ชัดเจนเหมือนในยุคสมัยใหม่ ก็ถือได้ว่าล้านนาเป็นรัฐอาณาเขต (territorial state) ซึ่งความเป็นรัฐ

[20] ประเสริฐ ณ นคร, *โคลงนิราศหริภุญชัย* (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2547), 109.

[21] จารึกวัดเชียงสา ใน *จารึกล้านนา ภาค 2 เล่ม 1: จารึกจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน และแม่ฮ่องสอน*, 25.

ผูกติดกับอาณาบริเวณอันจำเพาะเจาะจง มีการกำหนดอาณาบริเวณตามธรรมเนียมแน่นอน เช่นเดียวกับรัฐในช่วงยุคกลางเรืองอำนาจ (High Middle Age) อีกหลายรัฐทั่วโลกด้วยเช่นกัน[22]

ล้านนามีคุณศัพท์ : ชาติพันธุ์ เทศะ และความแบ่งแยกในยุคประเทศราช

ภายหลังการพิชิตเมืองเชียงใหม่โดยกองทัพของพระเจ้าบุเรงนองใน ค.ศ. 1558 (พ.ศ. 2101) ล้านนาต้องตกอยู่ในสถานะประเทศราชของจักรวรรดิตองอู และอาจถือได้ว่าการพิชิตดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นของความถดถอยทางการเมืองในล้านนา เพราะนับแต่นั้นไป ความเป็นเอกภาพระหว่างหัวเมืองต่าง ๆ ในล้านนาก็เสื่อมคลายลงเรื่อยมา และล้านนาไม่สามารถรวมตัวเป็นรัฐเอกราชเดียวกันได้อีกเลยจวบจนปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม สภาวะความเป็นประเทศราชดังกล่าวมิได้ลบเลือนความหมายหรือการใช้งานของคำว่าล้านนาให้หายไปแต่อย่างใด ในหลักฐานที่จัดทำขึ้นในระหว่างยุคสมัยประเทศราช ยังปรากฏการผูกรูปศัพท์ของคำว่าล้านนาขึ้นใหม่หลายรูปแบบ โดยแต่ละรูปแบบแสดงบริบททางการเมืองและสังคมในยุคสมัยที่รูปศัพท์นั้น ๆ ปรากฏ ดังจะอภิปรายต่อไปนี้

ในช่วงต้นของการตกเป็นประเทศราช ล้านนามีสถานะเป็นอาณาจักรประเทศราช (Vassal Kingdom) กล่าวคือ แม้จะสิ้นความเป็นเอกราชและมีปัญหาเรื่องเอกภาพทางการเมืองซึ่งเรื้อรังมาตั้งแต่สมัยปลายราชวงศ์มังราย แต่หัวเมืองต่าง ๆ ก็ยังคงสังกัดอยู่ภายใต้กรอบโครงสร้างอำนาจเดียวกันภายใต้การปกครองของกษัตริย์เมืองเชียงใหม่ซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากราชสำนักพม่าอีกทอด) จึงถือได้ว่ามีเอกภาพมากพอที่จะดำรงอยู่เป็นอาณาจักรได้[23] ในระยะนี้คำว่าล้านนายังคงอยู่ในความรับรู้ของคนล้านนาว่าเป็นชื่ออาณาจักรของตน ดังปรากฏในโคลงบทแรกของ *โคลงมังทรารบเชียงใหม่*[24] นอกจากนี้ ในเอกสารภาษาพม่ายังให้รายละเอียดเพิ่มเติมด้วยว่าเมืองเชียงใหม่มีหัวเมืองขึ้นจำนวน 57 เมือง ดังความตอนหนึ่งใน *ซินเหม่ยาซะวิน* หรือ *ราชวงศปกรณ์ ฉบับภาษาพม่า* ซึ่งเรียบเรียงโดยสิทธู กามณี ธิงกยาน (Sithu Gamani Thingyan) ขุนนางชาวพม่าผู้มีหน้าที่รักษาหอสมุดหลวงของราชสำนักอังวะ กล่าวถึงการพิชิตล้านนาของพระเจ้าบุเรงนองและสภาพการเมืองหลังจากนั้นว่า

[22] ว่าด้วยเรื่องรัฐอาณาเขต โปรดดู Scott Abramson, “The Origins of Territorial State,” accessed October 11, 2020, https://scholar.princeton.edu/sites/default/files/sabramso/files/Abramson_Paper_v2.pdf.

[23] โปรดดู ลัดดาวัลย์ แซ่เซียว, *200 ปี พม่าในล้านนา* (กรุงเทพฯ: พิมพลักษณ์, 2545), 78-85.

[24] สิงฆะ วรรณสัย, ปริวรรตและถอดความ, *โคลงมังทรารบเชียงใหม่* (ม.ป.ท., ม.ป.พ., 2522), 1.

> "ในปีศกราช 920 พระเจ้าหงสาวดีช้างเผือก (พระเจ้าบุเรงนอง) เข้าครอบครองเมืองเชียงใหม่กับเมืองรายล้อมทั้ง 57 เมือง และทิ้งกองทหารประจำไว้เพียงเล็กน้อย และนำเอาสมบัติทั้งหลายกลับไป ภายหลังพระองค์มอบเมืองเชียงใหม่ไว้ให้มหาเทวี นางจึงต้องขึ้นครองเมืองอีกครั้งหนึ่ง"[25]

เอกสารดังกล่าวยังระบุรายชื่อเมืองทั้ง 57 เมือง ที่ปรากฏข้างต้นไว้อย่างชัดเจน[26] แต่ไม่ได้ระบุความเป็นมาของจำนวนเมืองดังกล่าวว่าเป็นการจัดแบ่งในสมัยพม่าปกครองหรือเป็นการจัดแบ่งที่มีมาก่อนแล้ว และตัวเลข 57 ดังกล่าวไม่น่าจะเป็นตัวเลขศักดิ์สิทธิ์แต่อย่างใด อย่างไรก็ตาม มีตัวอย่างการแบ่งเขตปกครองย่อยในประเทศราชอื่น ๆ ของพม่า เช่น อาณาจักรหอคำเชียงรุ่งซึ่งตกเป็นประเทศราชพม่าในเวลาใกล้เคียงกับล้านนาถูกจัดแบ่งเป็นสิบสองพันนาในช่วงปลายศตวรรษที่ 16 ระหว่างรัชสมัยของเจ้าอิ่มเมือง (ค.ศ. 1579-1583/ พ.ศ. 2122-2126)[27] และอาณาจักรมอญหรือรามัญเทศะถูกจัดแบ่งเป็นหัวเมือง (Myo) จำนวน 32 เมืองโดยธรรมเนียม[28] เป็นต้น จึงเป็นไปได้ว่าล้านนาจะถูกจัดแบ่งเป็นหน่วยการปกครองย่อยในช่วงเวลาดังกล่าวด้วยเช่นกัน การจัดแบ่งที่ปรากฏในเอกสารพม่าข้างต้นทรงอิทธิพลอย่างมาก เนื่องจากในเอกสารหลายฉบับหลังจากนั้น ต่างใช้จำนวนหัวเมือง 57 เมืองดังกล่าวเป็นคำสร้อยเสริมชื่อล้านนา เช่น *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* ใช้คำว่า "*สัตปัญญาสล้านนา 57 เมือง*" "*ล้านนา 57 เมือง*" และ "*ล้านนาไทย 57 เมือง*"[29] *พื้นเมืองน่าน* ใช้คำว่า "*ล้านนาไทย 57 เมือง*"[30] *พื้นเมืองเชียงราย เชียงแสน* ใช้คำว่า "*เชียงใหม่ 57 เมืองไทย*"[31] เป็นต้น

การประสมคำว่าไทยหรือไทเข้ากับคำว่าล้านนาเป็น "ล้านนาไทย/ล้านนาไท"[32] ยังเป็นพัฒนาการของคำที่น่าสนใจ โดยคำว่าล้านนาไทยมักถูกเข้าใจว่าเป็นการแต่งเติมรูปคำเพื่อสนับสนุนนโยบายการผนวกควบรวมดินแดนในยุคอาณานิคม อย่างไรก็ตาม คำดังกล่าวปรากฏการใช้งานในหลักฐานล้านนาก่อนรัฐสยามเริ่มต้นดำเนินนโยบายดังกล่าวมาก่อนแล้ว

---

[25] Sithu Gamani Thingyan, *Zinme Yazawin (Chronicle of Chiang Mai),* trans. Thaw Kaung and Ni Ni Myint. (Yangon, Myanmar: Universities Historical Research Center, 2003), 32-33.

[26] เรื่องเดียวกัน, 91-92.

[27] ณัชชา เลาหศิรินาถ, *สิบสองพันนา: รัฐจารีต*. (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2541), 21-22.

[28] โปรดดู H. L. Shorto, "The 32 "Myos" in the Medieval Mon Kingdom," *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, *University of London* 26, no. 3 (1963), 572-591.

[29] สัตตปัญญาส แปลว่า ห้าสิบเจ็ด โปรดดู อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค. วัยอาจ, *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*, 1, 170, 178, 186.

[30] สรัสวดี อ๋องสกุล, *พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด* (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2539), 26

[31] สรัสวดี อ๋องสกุล, *พื้นเมืองเชียงแสน*, 172.

[32] จากการตรวจสอบอักขรวิธีของหลักฐานชั้นต้น พบว่าคำว่าไทยและไทสามารถใช้สลับกันได้ในความหมายไม่แตกต่างกัน

ดังได้ยกตัวอย่างข้างต้น และอาจเกิดจากการผูกรวมคำว่าเมืองไทยและเมืองล้านนา ซึ่งใช้แพร่หลายมาก่อนด้วยเช่นกัน ในที่นี้ ขอยกตัวอย่างการใช้งานเพิ่มเติมพอสังเขปดังต่อไปนี้

> "ตั้งแต่เอ่งเซะขึ้นเป็นมหาธัมม์อังวะนี้ ล้านนาไทยเราเปนทุกข์ไปแลเทอะแลน้อยแต่นั้นมาแล เหตุว่าได้เก็บเบี้ยมาเลี้ยงม่านนั้นแล"[33]
>
> "เมื่อนั้น อนุรุทธัมมิกราชจิงขอกับด้วยอินทาธิราชเจ้าว่าขออินทาธิราชเจ้าเป็นที่เอาใจใส่เมืองล้านนาไทย อันเป็นที่ตั้งวรพุทธศาสนาแล"[34]
>
> "มหากระสัตเมืองอังวะได้รู้ว่าล้านนาไทยทังมวล ฟื้นชู่แห่ง จิ่งจักแต่งโป่อแสหวุ่นคีมีริพลหมื่นนึ่ง มารบเอาเมืองล้านนาไทยทังมวล"[35]
>
> "เขาสร้างวิหารกวมไว้ชื่อวัดพระหรินแล สาริกธาตุมีเมืองไทยลานนาเชียงใหม่ซาว 3 แห่ง พระบาท 36 แห่ง"[36]
>
> "บ้านเมืองสาสนาแห่งพระพุทธเจ้าก็ก้านกุ่งรุ่งเรืองมากนัก แต่นั้นมาเมืองยวนล้านนาและเมืองจ่าล้านช้างทังสองเมืองนี้ จิ่งเรียกว่า ลาวลาว ว่าอั้นแต่นั้นมา"[37]

จากตัวอย่างข้างต้น การเติมคุณศัพท์แสดงชาติพันธุ์เข้ากับคำว่าล้านนามีรูปแบบที่หลากหลายสมควร การอุบัติขึ้นของรูปคำประสมดังกล่าวอาจเป็นผลจากความไม่พอใจที่ตั้งแต่ช่วงต้นศตวรรษที่ 19 หรืออาจเก่าย้อนไปถึงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 18[38] ราชสำนักพม่าเพิ่มความเข้มงวดในการปกครองล้านนา โดยผนวกล้านนาเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับระบบการปกครองของพม่า ทั้งยังตั้งขุนนางชาวพม่าหรือไทใหญ่เข้ามามีอิทธิพลเหนือเจ้าเมืองซึ่งเป็นขุนนางท้องถิ่น จึงผูกคำประสมดังกล่าวเพื่อเน้นย้ำว่าล้านนาเป็น "เมืองไทย" หรือมีประชากรหลักเป็นคนไทยวน มิใช่คนเงี้ยว (ไทใหญ่) ม่าน (พม่า) หรือเม็ง (มอญ) แต่อย่างใด การปรากฏของคำดังกล่าวแสดงโลกทัศน์ของชาวล้านนาว่าความเป็นล้านนาและความเป็นชาติพันธุ์ไทยวนนั้นมีความสัมพันธ์กัน

นอกจากนี้ เมื่อโครงสร้างการปกครองของล้านนาเริ่มถูกย่อยสลายให้มีขนาดเล็กลง หรือที่หลักฐานล้านนากล่าวว่าเป็นการ "ตัดเมือง" ออกจากกัน[39] ดังที่ในปี ค.ศ. 1700 (พ.ศ. 2243) ราชสำนักอังวะยกเจ้าเมืองเชียงแสนให้มีฐานะเท่ากับเจ้าเมืองเชียงใหม่[40] เป็นเหตุให้ล้านนาแตกเป็นสองส่วนตามศูนย์อำนาจ ได้แก่ ล้านนาตอนบนมีศูนย์กลางที่เชียงแสน และล้านนา

---

[33] สรัสวดี อ๋องสกุล, *พื้นเมืองเชียงแสน*, 121. หรือไม่

[34] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค. วัยอาจ, *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*, 6.

[35] สรัสวดี อ๋องสกุล, *พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด*, 27.

[36] ตำนานธาตุลานนาไทย ใน ศักดิ์ รัตนชัย, *ลานนา ล้านนา เป็นของใคร ?* (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2530), 38.

[37] เรื่องเดียวกัน, 27

[38] โปรดดูบทวิเคราะห์เรื่องอายุและผู้แต่งในบทนำของ*พื้นเมืองเชียงแสน* ใน สรัสวดี อ๋องสกุล, *พื้นเมืองเชียงแสน*, 15.

[39] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค. วัยอาจ, *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*, 129.

[40] ลัดดาวัลย์ แซ่เชียว, *200 ปี พม่าในล้านนา*, 97.

ตอนล่างมีศูนย์กลางที่เชียงใหม่ ยังปรากฏว่ามีการผูกคำว่าล้านนาเข้ากับเมืองอันเป็นศูนย์อำนาจ เพื่อแสดงความชัดเจนว่ากำลังกล่าวถึงล้านนาส่วนที่อยู่ภายใต้การปกครองของเมืองใด เช่น ความตอนหนึ่งใน *จารึกพระยาหลวงวชิรปราการ* หรือ *จารึก ชม.19* ซึ่งจารึกเมื่อ ค.ศ. 1780 (พ.ศ. 2323) กล่าวว่า

> "มหาขรสัตราเมืองอยุทธิยาเอาริ้พลสกลโยธาขึ้นมาปราบเอาล้านนาเชียงใหม่ได้ในวันนั้น แล้วมาสู่เมืองหริภุญชัยมาไหว้มหาชินธาตุเจ้าลพูนแล้วเถิงเดือน 4 แรม 5 ค่ำ วัน 6 ยามแตรค่ำ จึงได้อภิเษกย้อมยศหื้อปรากฏมีชื่อว่าพระยาหลวงวชิรปราการกำแพงเพกครองบ้านเมือง..."[41]

การใช้คำว่าล้านนาเชียงใหม่กล่าวถึงดินแดนล้านนาส่วนที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีพิชิตมาได้นั้นเป็นเพราะในการพิชิตดังกล่าว กรุงธนบุรีได้เพียงล้านนาตอนล่าง ได้แก่ เมืองลำปาง ลำพูน และเชียงใหม่ไว้ใต้อำนาจ แต่ยังไม่รวมถึงล้านนาตอนบน ได้แก่ เชียงรายและเชียงแสน ซึ่งยังอยู่ในการควบคุมของจักรวรรดิคองบอง การผูกคำดังกล่าวยังปรากฏใน *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*[42] และใน *พื้นเมืองเชียงแสน* ก็เรียกล้านนาส่วนที่มีศูนย์กลางที่เมืองเชียงแสนว่าล้านนาเชียงแสนเช่นกัน[43]

เมื่อล้านนาทั้งหมดตกเป็นประเทศราชของสยาม และสยามได้จัดแบ่งล้านนาออกเป็น 5 นครรัฐที่มีอิสระต่อกัน ได้แก่ เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน แพร่ และน่าน โดยให้เชียงใหม่เป็นนครรัฐหลักในล้านนาฝั่งตะวันตก และให้น่านเป็นนครรัฐหลักในล้านนาฝั่งตะวันออกแล้ว ปรากฏว่าฝ่ายเมืองน่านได้ผูกคำว่าล้านนาเข้ากับชื่อเมืองของตนด้วยในทำนองเดียวกัน ดังความตอนหนึ่งใน *พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด* ซึ่งจารขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1821 (พ.ศ. 2364) หลังตกเป็นประเทศราชสยาม ปรากฏข้อความตอนหนึ่งว่า

> "พระญาแกวจิ่งหื้อขุนพลมนตรีไชยสงคราม 130 สิงเมืองเอกาพลเสิกมามากนัก ตั้งทัพอยู่กว้างขวางนัก แล้วตั้งหอกัมม์เปนที่อารักข์เข้าอยู่ท่ำกลางทัพเจ้าพลเข้าแล้ว จิ่งแยงพลเปน 2 หมู่ หมู่ 1 บนเอาเมืองล้านนานันทปุรี[44]"

การผูกคำในลักษณะดังกล่าวคล้ายกับการผูกคำปาไป่ต้าเตี้ยนและปาไป่เจ๋อหน่ายในเอกสารจีนซึ่งแสดงความแบ่งแยกทางการเมืองดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และเท่าที่ทราบ ยังไม่พบ

---

[41] จารึกพระยาหลวงวชิรปราการ ใน *จารึกล้านนา ภาค 2 เล่ม 1: จารึกจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน และแม่ฮ่องสอน*, 71.

[42] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค. วัยอาจ, *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*, 153.

[43] สรัสวดี อ๋องสกุล, *พื้นเมืองเชียงแสน*, 100.

[44] ในเอกสารเดียวกันยังพบคำว่าเชียงใหม่ล้านนาด้วย โปรดดู สรัสวดี อ๋องสกุล, *พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด*, 83.

การผูกคำในทำนองนี้กับหัวเมืองระดับรองลงมา เช่น ลำพูน ลำปาง ฝาง ฯลฯ เลย แสดงให้เห็นว่านัยแห่งการผูกคำดังกล่าวไม่ใช่เพียงการยืนยันว่าเมืองดังกล่าวอยู่ในอาณาเขตล้านนาเท่านั้น แต่ยังเป็นการแสดงสภาพความแบ่งแยกของล้านนาเป็นแคว้นย่อยซึ่งมีศูนย์อำนาจที่เมืองต่าง ๆ ตามชื่อที่ผูกคำขึ้นมาอีกด้วย

ลานนา ลานนาไทย : ภูมินามในประวัติศาสตร์แบบอาณานิคม

ในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ถึงต้นศตวรรษที่ 20 ล้านนาเริ่มถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งส่วนเดียวของรัฐสยามซึ่งกำลังก่อตัวขึ้นเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ภายใต้อิทธิพลของกระแสลัทธิอาณานิคม ภายใต้กระบวนการดังกล่าว รัฐสยามดึงเอาล้านนาเข้าสู่โครงสร้างการปกครองส่วนภูมิภาคผ่านการนิยามและจัดแบ่งดินแดนและบ้านเมืองในล้านนาให้เป็นหัวเมือง มณฑล ภาค และจังหวัด ดังที่ปรากฏร่องรอยอยู่ในปัจจุบัน กระบวนการดังกล่าวเริ่มต้นช่วงแรกหลังการลงนามรับรองสนธิสัญญาเชียงใหม่ฉบับแรกใน ค.ศ. 1873 (พ.ศ. 2416) รัฐสยามรวมเอานครลำปาง ลำพูน และเชียงใหม่ซึ่งเป็นดินแดนในขอบเขตที่สนธิสัญญาดังกล่าวบังคับใช้มาจัดสรรใหม่เป็น “สามหัวเมือง” โดยมีพระนรินทรราชเสนี (พุ่ม ศรีไชยันต์) เป็นข้าหลวงประจำการ ต่อมาหลังการลงนามรับรองสนธิสัญญาเชียงใหม่ฉบับที่ 2 ในอีกสิบปีให้หลัง ขอบเขตของสนธิสัญญาดังกล่าวขยายครอบคลุมถึงนครแพร่และน่าน “สามหัวเมือง” จึงขยายขอบเขตครอบคลุมนครรัฐทั้งสองเพิ่มตามไปด้วย โดยรัฐสยามตั้งชื่อเขตการปกครองที่ขยายขึ้นใหม่นี้ว่า “หัวเมืองลาวเฉียง” คำว่าลาวเฉียงดังกล่าวเป็นคำที่ชาวสยามใช้เรียกคนล้านนา ตามความเข้าใจที่ว่าคนล้านนาเป็น “ลาว” จำพวกหนึ่ง แตกต่างจากคนสยามที่ถือเป็น “ไทย” ซึ่งมีสติปัญญาสูงกว่าคนล้านนา[45]

เมื่อถึง ค.ศ. 1892 (พ.ศ. 2435) สยามจัดหัวเมืองลาวเฉียงดังกล่าวเข้าสู่ระบบมณฑลเทศาภิบาล โดยจัดตั้งหัวเมืองลาวเฉียงดังกล่าวให้เป็น “มณฑลลาวเฉียง” เช่นเดียวกับที่จัดหัวเมืองสยามเป็นมณฑลต่าง ๆ เช่น มณฑลปราจีน มณฑลราชบุรี ฯลฯ โดยในการจัดตั้งมณฑลระลอกนี้ชื่อของมณฑลซึ่งเป็นอดีตประเทศราชต่าง ๆ ล้วนตั้งตามคำที่สยามใช้เรียกกลุ่มชาติพันธุ์หลักในพื้นที่นั้น ๆ ทั้งสิ้น เช่น มณฑลลาวกาว มณฑลลาวพวน มณฑลลาวกลาง มณฑลเขมร เป็นต้น การตั้งชื่อในลักษณะนี้แสดงให้เห็นว่าล้านนาหรือ “หัวเมืองลาวเฉียง” ยังคงเป็นบ้านเมืองของคน “ต่างชาติต่างภาษา” ตามคติของการปกครองประเทศราชในอดีต กระทั่งใน ค.ศ. 1899 สยามยกเลิกสถานะประเทศราชของห้านครรัฐล้านนารวมถึงเปลี่ยนชื่อมณฑลลาวเฉียงให้เป็น

[45] พระยาศรีสหเทพ (เส็ง วิริยศิริ) ขุนนางที่สยามส่งไปจัดการกิจการมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือได้กล่าวไว้ในรายงานถึงรัฐบาลกรุงเทพ ฯ ว่า “ลาวเปนคนชาติต่ำ แลไม่ควร เพราะฉะนั้นพวกข้าหลวงแลพวกเจ้านายจึงทำการแยกกันคนละที” โปรดดูหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5 ม.58/33 พระยาศรีสหเทพออกไปจัดราชการทางมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือและมีพระราชบัญญัติอากรที่ดินด้วย (30 มีนาคม พ.ศ. 2442 - 30 มิถุนายน พ.ศ. 2443)

“มณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ” ก่อนจะเปลี่ยนอีกครั้งเป็น “มณฑลพายัพ” เช่นเดียวกับที่เปลี่ยนมณฑลลาวกาวเป็นมณฑลอีสาน มณฑลลาวพวนเป็นมณฑลอุดร มณฑลลาวกลางเป็นมณฑลนครราชสีมา และมณฑลเขมรเป็นมณฑลบูรพา[46] เพื่อสลายความรู้สึกแบ่งแยกทางชาติพันธุ์ระหว่างคนสยามและคนพื้นถิ่น ชื่อมณฑลพายัพที่ตั้งขึ้นตามทิศที่มณฑลนั้น ๆ ตั้งในรัฐโดยยึดเอาตำแหน่งของกรุงเทพ ฯ เป็นศูนย์กลางยังลบความหมายความเป็นรัฐอิสระของล้านนาให้เป็นเพียงส่วนตะวันตกเฉียงเหนือของรัฐสยาม เน้นย้ำว่าล้านนาได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของเขตแดนอธิปไตยรัฐสยามโดยสมบูรณ์ และต้องยอมรับการปกครองของรัฐบาลกรุงเทพ ฯ โดยตรง ซึ่งรัฐบาลกรุงเทพฯ จะได้ดำเนินการต่าง ๆ เพื่อสถาปนาการปกครองนั้นต่อไป

ต่อมาใน ค.ศ. 1916 รัฐบาลกรุงเทพ ฯ จัดแบ่งพื้นที่ในล้านนาใหม่อีกครั้ง โดยเปลี่ยนคำเรียกหน่วยการปกครองระดับต่ำกว่ามณฑลจาก “เมือง” เป็น “จังหวัด” พร้อมทั้งแยกจังหวัดแพร่ น่าน และลำปาง ออกจากมณฑลพายัพมาตั้งเป็นมณฑลมหาราษฎร์ เพื่อให้ขนาดของมณฑลในดินแดนล้านนาได้สัดส่วนกับขนาดของมณฑลในดินแดนสยาม และรวมเอามณฑลทั้งสองไว้ใต้การปกครองระดับ “มณฑลภาค” โดยใช้ชื่อว่า “มณฑลภาคพายัพ”[47] แม้การจัดการปกครองรูปแบบนี้จะถูกยกเลิกกลับไปใช้มณฑลพายัพแบบเดิมในเวลาเพียงสิบปีหลังจากนั้น แต่ภาพจำของภาคพายัพยังคงปรากฏในความทรงจำของสังคมจนส่งอิทธิพลให้เกิดการก่อรูป “ภาคเหนือ” หรือ “ภาคเหนือตอนบน” ตามความรับรู้ในปัจจุบัน

ตลอดการผนวกกลืนล้านนาให้เข้ากับรัฐสยามสมัยใหม่ คำว่าล้านนาซึ่งมีความหมายเชื่อมโยงกับอาณาจักรเอกราชยุคกลางเลือนหายไปจากการใช้งานในระบบราชการสยาม ดังที่รัฐสยามไม่ได้ใช้คำดังกล่าวตั้งชื่อหน่วยการปกครองใดในดินแดนล้านนา การเลือนหายของคำว่าล้านนาย่อมเป็นภาพสะท้อนการเลือนหายของล้านนาในฐานะรัฐอิสระไปด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม คำว่าล้านนามิได้สาบสูญไปโดยสิ้นเชิง ชนชั้นนำสยามกลับจัดสรรที่ทางใหม่อันห่างไกลจากอำนาจการปกครองให้แก่คำดังกล่าวไว้ในตำราประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ภายใต้รูปศัพท์ใหม่ว่า “ลานนาไทย”

คำว่าลานนาไทยเป็นที่รู้จักในหมู่ชนชั้นนำสยามจากการตีพิมพ์ *พงศาวดารโยนก* ของพระยาประชากิจกรจักร (แช่ม บุนนาค) ซึ่งตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1906 (พ.ศ. 2449) งานเขียนชิ้นดังกล่าวเป็นการแปลเอกสารประวัติศาสตร์ภาษาล้านนาเป็นภาษาไทย โดยเดิมแบ่งตอนตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ *วชิรญาณ* โดยใช้ชื่อว่า *พงศาวดารลาวเฉียง* ความนิยมของ *พงศาวดารโยนก* รวมถึงอิทธิพลของหนังสือเล่มนี้ต่อการรับรู้ต่อล้านนาในหมู่ปัญญาชนชั้นนำชาวสยาม อาจยืนยัน

[46] รายชื่อมณฑลในระบบมณฑลเทศาภิบาล โปรดดู ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา, *เทศาภิบาล*, ฉบับมติชน (กรุงเทพฯ: มติชน, 2545), 185-192.

[47] วรชาติ มีชูบท, “พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (26),” ฝากเรื่องราวไว้ให้กับน้อง ๆ, สืบค้นเมื่อวันที 2 ธันวาคม 2565, http://www.vajiravudh.ac.th/OVtoVC/OVtoVC_156.htm.

ได้จากข้อเขียนตอนหนึ่งของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ อดีตเสนาบดีคนสำคัญของสยามและนักประวัติศาสตร์ที่มีชื่อเสียงในยุคนั้นว่า

> "ครั้นมาถึงสมัยเมื่อเลิกมณฑลเสียแล้ว มีผู้รู้โบราณคดีคนหนึ่งแต่งหนังสือเอาชื่อของแว่นแคว้นมณฑลพายัพแต่โบราณมาใช้เรียกชาวมณฑลพายัพว่า "ชาวลานนา" ฉันเห็นชอบด้วย จึงเอาอย่างมาเรียกชาวมณฑลอุดรและอีสานในนิทานนี้ว่า "ชาวลานช้าง" ตามชื่อแว่นแคว้นอันเป็น คู่กันกับ "ลานนา" มาแต่ก่อน"[48]

อันที่จริง ในหนังสือดังกล่าวปรากฏทั้งคำว่า "ลานนาไทย" และ "ล้านนาไทย" สลับกัน ความไม่คงที่ของอักขรวิธีดังกล่าวอาจเป็นมาตั้งแต่ในต้นฉบับเอกสารล้านนาซึ่งมักไม่เคร่งครัดเรื่องการใช้วรรณยุกต์ อย่างไรก็ตาม แม้จะมีหลักฐานว่าชาวสยามจะรู้ว่า "ล้านนา" เป็นรูปสะกดที่ถูกต้องจากการแต่งราชทินนาม "สุนทรทศลักษณ์เกษตร" ให้กับพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์กษัตริย์เชียงใหม่ยุคประเทศราชลำดับที่ 6 ของราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน แต่ชาวสยามก็คุ้นชินกับรูปสะกด "ลานนา" มาแต่เดิม เห็นได้จากที่วรรณกรรมสยามช่วงต้นศตวรรษที่ 19 ซึ่งกล่าวถึงชื่อดังกล่าวนั้น ล้วนสะกดโดยไม่ใช้วรรณยุกตร์โทเลย ดังความตอนหนึ่งจาก *ลิลิตตะเลงพ่าย* และ *บทเสภาขุนช้างขุนแผน* ต่อไปนี้

> "ขอถวายสมบัติกษัตรา อีกทั้งลานนามหาสถาน
> ไว้ในใต้เบื้องบทมาลย์ พึ่งพระโพธิสมภาคสืบต่อไปฯ"[49]

> "...เจ้าภูวดลเชียงใหม่ เสียเศิกใหญ่คืนเวียง เพียงหฤทัยจะพกตระดกพระเดโชพล ไป่เริ่มกลเกี่ยงราช ขลาดพระฤทธิ์มหิมา ตรัสตริหากระแหน่แด่แสนท้าวลาวพระยา คราน้ีเราฤาขวน กลกระลัมพรพินาศ เพื่อเบียนอาตม์เอาทุกข์ ควรหาสุขใส่สกนธ์ กอบภัพผลพูนภพ สบพิสัยลานนา..."[50]

---

[48] ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, *นิทานโบราณคดี* (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2505), 381.

[49] ตอนที่ 32, "เสภาขุนช้างขุนแผน ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ," สืบค้นเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2565, https://vajirayana.org/ขุนช้างขุนแผน-ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ/ตอนที่-๓๓-แต่งงานพระไวยพลายงาม.

[50] ปรมานุชิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ, "ลิลิตตะเลงพ่าย," สืบค้นเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2565, https://vajirayana.org/ลิลิตตะเลงพ่าย.

ด้วยเหตุนี้เอง อักขรวิธีลานนาซึ่งไม่มีรูปวรรณยุกต์โทจึงได้รับความนิยมในหมู่ชาวสยาม ดังที่งานเขียนของชนชั้นนำสยามยุคอาณานิคมที่กล่าวถึงล้านนาล้วนสะกดคำว่า “ลานนา” โดยไม่มีวรรณยุกต์โททั้งสิ้น ความนิยมในอักขรวิธีดังกล่าวยังนำมาซึ่งข้อวินิจฉัยเรื่องความเป็นมาของคำดังกล่าวโดยกษัตริย์สยามในยุคนั้นที่ว่า

> “... “ลานช้าง” หมายความว่าเป็นทำเลช้าง คู่กับลานนา ซึ่งเรียกอาณาเขตมณฑลภาคพายัพมาแต่โบราณ ซึ่งหมายความว่าเป็นทำเลทำนา เพราะทางเมืองหลวงพระบางเป็นที่ห้วยเขาป่าดง ทำนองจะเป็นที่มีช้างมาก จึงเรียกว่าลานช้าง ส่วนเมืองเชียงราย เชียงใหม่ มีที่ราบสำหรับทำนามาก จึงเรียกว่าลานนาเป็นคู่กัน เป็นคำของพวกไทยที่อยู่ทางข้างเหนือเรียกแต่ดึกดำบรรพ์...”[51]

ในงานเขียนภาษาสยามยุคอาณานิคม “ลานนา” มักใช้คู่กับคำว่า “ไทย” เป็นรูปศัพท์ “ลานนาไทย” อยู่เสมอ ในที่นี้ วัตถุประสงค์ของการใช้รูปศัพท์ดังกล่าวมิใช่เป็นไปเพื่อขับเน้นความเป็นไทยวนให้แตกต่างจากผู้ปกครองซึ่งเป็นคนพม่า ไทใหญ่ หรือมอญ ดังที่ใช้ในหมู่คนล้านนาเอง การใช้คำดังกล่าวเป็นการไปลบภาพจำของชาวสยามที่ว่าคนล้านนาเป็น “ลาว” และให้คนสยามเข้าใจว่าคนล้านนาก็เป็น “ไทย” เช่นเดียวกับตน[52] ความพยายามแก้ไขภาพจำดังกล่าวยังปรากฏในงานเขียนของชนชั้นนำสยามหลายชิ้น และยังเป็นหนึ่งในนโยบายด้านชาติพันธุ์ของรัฐสยามต่อดินแดนล้านนา คำดังกล่าวจึงได้ปรากฏในแบบเรียนของรัฐด้วย ดังความตอนหนึ่งในตำรา *ภูมิศาสตร์ประเทศสยาม* ของกรมตำรา กระทรวงศึกษาธิการ กล่าวถึงประวัติของดินแดนตอนเหนือไว้ว่า

> “...อาณาจักรทางตะวันออกเรียกว่าแดนลานช้าง เพราะมีช้างชุม หาช้างใช้เป็นพาหนะได้ง่าย บางทีเรียกว่า “ล้านช้าง”... อาณาจักรทางตะวันตกเรียกว่าลานนาเพราะมีที่ราบสำหรับทำนาได้มาก ต่อมาภายหลังเรียกว่าอาณาจักรลานนาไทย... แดนลานนาหรือที่เรียกว่าอาณาจักรลานนาไทยนั้น คือท้องที่มณฑลพายัพและมณฑลมหาราษฎร์ทุกวันนี้”[53]

---

[51] *ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 4.* (พระนคร: รุ่งเรืองรัตน์, 2507), 21.

[52] เรื่องของคำว่าล้านนาไทย โปรดดู พริษฐ์ ชิวารักษ์, “ล้านนาไทย (?): ทบทวนวิวาทะว่าด้วยความไทยหรือไม่ไทยของล้านนา,” ใน *Undergrad Rewrite Curated Pieces of Cross-Disciplinary 01: Madness Otherness and Suffering ความบ้า ความเป็นอื่น และทุกขภาวะ,* บรรณาธิการโดย วริศ ลิขิตอนุสรณ์ (กรุงเทพฯ: Newground Publishing, 2560.), 209-226.

[53] กรมตำรา, *ภูมิศาสตร์ประเทศสยาม* (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2468), 456-459.

ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า “ลานนาไทย” ไม่เพียงเป็นคำที่ได้รับการรับรองจากวงสังคมชนชั้นนำสยาม แต่ยังได้รับการรับรองจากรัฐสยามด้วย ความนิยมของอักขรวิธี “ลานนา” ในหมู่ชนชั้นนำสยามยังเป็นเหตุให้กระทั่งชนชั้นนำล้านนาเลือกใช้อักขรวิธีดังกล่าวเมื่อต้องสื่อสารกับราชสำนักสยามเช่นกัน ดังความตอนหนึ่งที่เจ้ามหาพรหมสุรธาดา ผู้ครองนครน่านลำดับสุดท้ายในราชวงศ์หลวงตื้นมหาวงศ์กล่าวต้อนรับกษัตริย์สยามระหว่างการเดินทางตรวจราชการมณฑลพายัพในปี ค.ศ. 1926 (พ.ศ. 2469) ว่า

> “สรวมชีพข้าพระพุทธเจ้า น้อมเกล้านมัสการ ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส กราบบังคมทูลพระกรุณา แทนบรรดาข้าราชการน้อยใหญ่คฤหบดีไขว้ทุกเวียงแคว้นแดนสถานลานนา... มีคำโบราณแต่ชั้นบรรพบุรุษบอกเล่าแต่ก่อนเก่าสืบกันมาว่าเดิมประชาชน ชาติไทยทั้งหลายหมายเขตต์สถานลานนาห้าสิบเจ็ดเมือง อันนับเนื่องเป็นมณฑลพายัพในปัจจุบัน ได้ตกอยู่ในอำนาจพม่ารามัญมาช้านาน หากได้อาศัยเดชาภินิหารแห่งสมเด็จพระภูบาล... จนได้แผ่นดินลานนาคืนมาเป็นสิทธิ์ขาดอยู่ในอำนาจของไทย...”[54]

อิทธิพลของกระแสการทำให้ล้านนาเป็นลานนาไทยยังคงปรากฏร่องรอยให้เห็นได้ประปรายตามชื่อสถานที่ต่าง ๆ ในดินแดนล้านนาปัจจุบัน เช่น ถนนไทยลานนา จังหวัดลำปาง หรืออุทยานแห่งชาติศรีลานนา จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ความถูกต้องและความเหมาะสมของการใช้คำว่า “ลานนา” และ “ลานนาไทย” จะถูกตั้งคำถามจนนำมาสู่การเปลี่ยนแปลง อักขรวิธีรวมถึงรูปศัพท์ในเวลาต่อมา

ลานนา ล้านนา : วิวาทะประวัติศาสตร์หลังอาณานิคม

การปฏิวัติสยามใน ค.ศ. 1932 (พ.ศ. 2475) นำพาความเปลี่ยนแปลงสำคัญมาสู่สังคมและการเมืองล้านนาเป็นอย่างมาก โดยใน ค.ศ. 1933 (พ.ศ. 2476) มณฑลพายัพถูกยกเลิกไปพร้อม ๆ กับระบบมณฑลเทศาภิบาลทั้งหมด เป็นผลให้จังหวัดต่าง ๆ ในดินแดนล้านนาขึ้นต่อรัฐบาลกรุงเทพฯ โดยตรง[55] การยกเลิกมณฑลพายัพถือได้ว่าเป็นการสลายตัวลงของหน่วยการปกครองที่อ้างอิงกับอาณาบริเวณเดิมของล้านนา อย่างไรก็ตาม ล้านนาถูกก่อรูปใหม่

---

[54] จดหมายเหตุเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลฝ่ายเหนือ อ้างใน เนื้ออ่อน ขรัวทองเขียว, *รัฐสยามกับล้านนา พ.ศ. 2417-2476.* (วิทยานิพนธ์หลักสูตรอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553), 30.

[55] ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, *เทศาภิบาล*, 224-225.

ให้เป็น “ภาคเหนือ” โดยในระยะนี้ เศรษฐกิจและสังคมของภาคเหนือเติบโตขึ้นเป็นอย่างมาก จากการขยายตัวของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว การค้าของทุนราชการ และการลงทุนจากภาครัฐ การเติบโตเหล่านี้ส่งผลให้ล้านนามีตลาดผู้อ่านที่ใหญ่พอจะรองรับสื่อสิ่งพิมพ์ท้องถิ่น ซึ่งอุบัติขึ้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง[56] ประกอบกับในช่วงเวลาดังกล่าว เริ่มมีปัญญาชนล้านนาที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่จากกรุงเทพมหานครกลับเข้ามาในพื้นที่ และเริ่มผลิตผลงานเผยแพร่ผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ดังกล่าว เป็นผลให้ชื่อ รวมถึงเรื่องราวเกี่ยวกับล้านนาได้รับการเผยแพร่ในสังคมมากขึ้น

ในระยะต้น “ลานนา” ยังคงเป็นอักขรวิธีที่นิยมใช้ทั่วไป โดยปรากฏเป็นชื่อหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นในจังหวัดลำปางซึ่งเปิดทำการใน ค.ศ. 1950 (พ.ศ. 2493) ว่า “ไทยลานนา” พร้อมกันนั้น แสน ธรรมยศ (นามปากกา ส. ธรรมยศ) บรรณาธิการนิตยสาร *โยนก* ก็เริ่มผลิตข้อเขียนเกี่ยวกับล้านนาคดีเผยแพร่ในสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เช่น ลานนาไทยกับประวัติศาสตร์ (พิมพ์ในหนังสือพิมพ์ *ชาวเหนือ* ใน ค.ศ. 1949/พ.ศ. 2492) พญาพรหมโวหาร จินตกวีเอกแห่งลานนาไทย (พิมพ์ใน *ศิลปะแห่งวรรณคดี* เมื่อ ค.ศ. 1937/พ.ศ. 2480) เป็นต้น[57] นอกจากแสนแล้ว ปัญญาชนนอกสถาบันอุดมศึกษาร่วมรุ่น เช่น สงวน โชติสุขรัตน์ อำพน ไชยวรศิลป์ ก็เริ่มผลิตผลงานในช่วงเดียวกัน ผลงานของปัญญาชนเหล่านี้วางรากฐานให้คำว่าลานนาหรือล้านนามีที่ทางในสังคมสมัยใหม่ อย่างไรก็ตาม ปัญญาชนเหล่านี้ล้วนใช้คำว่า “ลานนาไทย” ในผลงานของตนตามอิทธิพลของ *พงศาวดารโยนก* ซึ่งเป็นงานศึกษาชิ้นสำคัญในขณะนั้น

การก่อตั้งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ใน ค.ศ. 1964 (พ.ศ. 2507) นับเป็นอีกหนึ่งหมุดหมายสำคัญของกระแสสำนึกล้านนา ในทางหนึ่ง การก่อตั้งมหาวิทยาลัยดังกล่าวเป็นผลสำเร็จจากการเรียกร้องให้มี “มหาวิทยาลัยภาคเหนือ” โดยคนในภูมิภาค อีกทางหนึ่ง การก่อตั้งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่กระตุ้นให้นักวิชาการทั้งในและนอกล้านนาหันมาสนใจศึกษาล้านนาคดีอย่างจริงจัง นักวิชาการเหล่านี้มีบทบาทในการสอบทานและวิพากษ์เอกสารภาษาล้านนาฉบับต่าง ๆ ที่ใช้เป็นหลักฐานชั้นต้นทางประวัติศาสตร์ นำมาสู่การเริ่มต้นตั้งคำถามต่ออักขรวิธี “ลานนา” และ “ลานนาไทย” โดยในการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดีซึ่งจัดขึ้น ค.ศ. 1967 (พ.ศ. 2510) ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มีนักวิชาการบางคนเช่น แสง มนวิทูร และถิ่น รัติกนก ให้ความเห็นว่า “ล้านนา” หรือ “ล้านนาไทย” น่าจะเป็นอักขรวิธีที่ถูกต้องมากกว่า “ลานนา”

---

[56] ภิญญพันธุ์ พจนลาวัณย์, “ล้านนาที่เพิ่งสร้าง: ประวัติศาสตร์สังคมของดินแดนลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนบน (พ.ศ. 2475-2557)”. ใน *วารสารไทยคดีศึกษา* 17, ฉ.2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2563): 121.

[57] ภิญญพันธุ์ พจนลาวัณย์, “ผลงานในชีวิตและชีวิตในผลงาน: ประวัติศาสตร์นิพนธ์แสน ธรรมยศ,” *วารสารมนุษยศาสตร์วิชาการ* 22, ฉ.2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2558): 99,101.

หรือ “ลานนาไทย”[58] อย่างไรก็ตาม ในระยะนี้ ข้อเสนอดังกล่าวยังเป็นที่พูดถึงอยู่ในวงวิชาการเท่านั้น

การนำเสนอดังกล่าวเริ่มต้นขึ้นในช่วงการฟื้นฟูวัฒนธรรมล้านนาช่วงทศวรรษ 1960 ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากรัฐไทยในฐานะเครื่องมือหนึ่งในการต่อต้านการเคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในช่วงสงครามเย็น การฟื้นฟูวัฒนธรรมดังกล่าวกระตุ้นให้กระแสสำนึกล้านนาเพิ่มสูงขึ้นอีกครั้งจนคำว่า “ภาคเหนือ” ไม่เพียงพอที่จะรองรับอัตลักษณ์ล้านนาที่ขยายตัวพร้อมกับกระแสสำนึกดังกล่าว ส่งผลให้ข้อถกเถียงเรื่องความถูกต้องและเหมาะสมของอักขรวิธีลานนา-ล้านนาได้รับความสนใจมากขึ้นตามไปด้วย[59]

ใน ค.ศ. 1980 (พ.ศ. 2523) ฮันส์ เพนธ์ นักวิชาการชาวเยอรมันตีพิมพ์ผลการอ่านจารึกวัดเชียงสาในวารสารสยามสมาคม โดยระบุว่าชื่อ “ล้านนา” สะกดโดยประสมวรรณยุกต์โทด้วยอย่างชัดเจน[60] ข้อเสนอดังกล่าวได้รับการขยายความอีกครั้งในการสัมมนาวรรณกรรมลานนา ค.ศ. 1981 (พ.ศ. 2524) ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่[61] กระทั่งเมื่อมีการเปิดอนุสาวรีย์สามกษัตริย์กลางเมืองเชียงใหม่ใน ค.ศ. 1984 (พ.ศ. 2527) ปรากฏว่ามีการพิมพ์หนังสือ *ล้านนาไทย* แจกเป็นของที่ระลึกในพิธีเปิดอนุสาวรีย์ดังกล่าว โดยหนังสือเล่มดังกล่าวใช้คำว่า “ล้านนา” และ “ล้านนาไทย” แทนที่คำว่า “ลานนา” และ “ลานนาไทย” ซึ่งเป็นอักขรวิธีที่นิยมมาก่อนในทุกจุด ในเวลาต่อมา ได้มีการเสนอเรื่องดังกล่าวให้คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยของสำนักนายกรัฐมนตรีได้วินิจฉัยชี้ขาด ผลปรากฏว่าคณะกรรมการชุดดังกล่าววินิจฉัยให้อักขรวิธี “ล้านนา” เป็นการสะกดคำที่ถูกต้อง และได้ประกาศผลการวินิจฉัยดังกล่าวเมื่อ ค.ศ. 1987 (พ.ศ. 2530) ในที่สุด[62]

การถกเถียงเรื่องอักขรวิธีลานนา/ล้านนาไม่เพียงเป็นข้อถกเถียงทางภาษาศาสตร์เท่านั้น ยังถือเป็นวิวาทะอันเผ็ดร้อนที่สุดครั้งหนึ่งในหมู่ผู้ศึกษาล้านนาคดี และยังเป็นมิติความเห็นต่างเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นล้านนากับความเป็นไทยแบบรัฐรวมศูนย์แฝงอยู่ด้วย ดังปรากฏในความคิดเห็นของผู้ที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยต่อการเปลี่ยนแปลงอักขรวิธีดังกล่าวต่อไปนี้

---

[58] โปรดดู มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, คณะมนุษยศาสตร์. *รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดี (ครั้งที่ 1: ลานนาไทย) 20-23 ตุลาคม 2510* (เชียงใหม่: ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2511).

[59] ภิญญพันธุ์ พจนลาวัณย์, “ล้านนาที่เพิ่งสร้าง,”: 126-127.

[60] โปรดดู Hans Penth, “The Orthography of the Toponym Lan Na,” *Journal of the Siam Society* 68, no. 1 (January, 1980).

[61] โปรดดู ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนกุล, บรรณาธิการ, *รายงานสัมมนาทางวิชาการวรรณกรรมลานนา ณ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 26-28 ตุลาคม 2524* (เชียงใหม่: สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2527).

[62] หนังสือสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ที่ นร. 0108/7941 ลงวันที่ 15 มิถุนายน 2530, อ้างถึงใน สุรพล ดำริห์กุล, *แผ่นดินล้านนา*, 11.

> "การค้นพบหลักฐานที่วัดเชียงสา ด้านหนึ่งเป็นความภาคภูมิใจของนักวิชาการที่ทำงานเพื่อท้องถิ่น เพราะเขาได้ค้นพบหลักฐานสำคัญที่มีในท้องถิ่น ไม่ใช่ฟังจากการตีความหรือทัศนะของนักวิชาการหรือขุนนางในส่วนกลาง...นัยสำคัญของการยอมรับคำนี้มี 3 ประเด็นคือ ก. ความภาคภูมิในการค้นพบจารึกท้องถิ่นที่เก่าแก่ (พ.ศ. 2096) ข. เป็นคำที่คล้ายคลึงกับคำในภาษาท้องถิ่นอื่น ๆ ที่มีอยู่เดิม เช่น พันนา สิบแสนนา นั่นคือ แสดงอัตลักษณ์ท้องถิ่น (local identity) ไม่ใช่คำที่ส่วนกลางมาตั้งคำใหม่แทนคำเดิม..."[63]

> "...นักวิชาการปัจจุบัน "อ้างฝรั่งเสียจนลืมในหลวง"... พฤติกรรมของฝ่ายวิชาการชำระประวัติศาสตร์ขณะนี้ ได้นำความเห็นที่ต่างกันมาสร้างเงื่อนไขความขัดแย้ง ด้วยกรรมวิธี "ชำระ" แสวงหาหลักฐานพงศาวดารชาติอื่นที่เป็นข้ออ้าง จนลืมอ้างหลักฐานในพงศาวดารไทย ลืมความสำคัญในแง่วิชาการของพระบรมกษัตริย์ไทยที่ทรงเป็นปราชญ์ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีมาก่อน... ลืมอ้างพระบรมวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในรัชกาลที่ 5 ทรงกล่าวถึง "เมืองเชียงราย เชียงใหม่ มีที่ราบสำหรับทำไร่ทำนามาก จึงเรียกว่า ลานนา" ลืมอ้างถึงความสนใจในการศึกษาข้อมูลต่าง ๆ ในเอกสารสมัยการใช้ชื่อประเทศลานนาไทยดังกล่าวข้างต้นบนฐานแห่งสัจธรรม" [64]

น่าสังเกตว่าภายหลังการประกาศผลการวินิจฉัยครั้งนั้น มีผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับประกาศดังกล่าวพยายามเข้าชื่อเพื่อถวายฎีกาให้กษัตริย์รัชกาลก่อน (รัชกาลที่ 9) มีข้อวินิจฉัยชี้ขาดประเด็นปัญหาดังกล่าวอีกครั้งเช่นกัน[65]

นับแต่การถกเถียงครั้งนั้นมา รูปศัพท์ "ลานนา" และ "ลานนาไทย" ก็ค่อย ๆ เลือนหายไปจากการใช้งาน รวมถึงคำว่าล้านนาไทยก็ไม่นิยมใช้ในทางวิชาการอีกต่อไป การเปลี่ยนมาใช้คำว่าล้านนาที่เกิดขึ้นอาจถือเป็นส่วนหนึ่งของการปลดปล่อยความเป็นล้านนาออกจากกรอบความคิดยุคอาณานิคมที่ใช้ในการก่อรูปรัฐสยาม/รัฐไทยสมัยใหม่ บทสรุปของข้อถกเถียงดังกล่าวเกิดขึ้นในช่วงที่กระแสสำนึกล้านนาเติบโตออกนอกพื้นที่วิชาการเข้าสู่สังคมวงกว้าง

---

[63] ธเนศวร์ เจริญเมือง, "ลานนา, ล้านนา, และล้านนาไทย: ข้อสังเกต," ใน *Undergrad Rewrite Curated Pieces of Cross-Disciplinary 01: Madness Otherness and Suffering ความบ้า ความเป็นอื่น และทุกขภาวะ,* บรรณาธิการโดย วริศ ลิขิตอนุสรณ์ (กรุงเทพฯ: Newground Publishing, 2560.), 228-229.

[64] ศักดิ์ รัตนชัย, *ลานนา ล้านนา เป็นของใคร ?*, 51.

[65] เนื้ออ่อน ขรัวทองเขียว, "รัฐสยามกับล้านนา พ.ศ. 2417-2476," 32.

พร้อมกับการขยายตัวของสังคมเศรษฐกิจล้านนาอย่างก้าวกระโดด เป็นสาเหตุให้คำว่าล้านนา (หรือลานนาในบางกรณี) กลายเป็นชื่อที่ปรากฏในพื้นที่สาธารณะหลายแห่ง ไม่ว่าจะเป็นชื่ออุทยานแห่งชาติศรีลานนา (ตั้งใน ค.ศ. 1989/พ.ศ. 2532) ชื่อมหาวิทยาลัยราชมงคลล้านนา (ตั้งใน ค.ศ. 2005/พ.ศ. 2548) ชื่อนักร้องลานนา คัมมินส์ (โด่งดังในช่วงทศวรรษ 2000) และชื่อสถานที่ ผลิตภัณฑ์ ธุรกิจ หรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่พบเห็นได้ทั่วไปในปัจจุบัน

บทสรุป : **พัฒนาการของคำว่าล้านนาคือพัฒนาการทางการเมืองในล้านนา**

ดังที่ได้อภิปรายตลอดบทความ ล้านนามิใช่เพียงชื่อที่ใช้เรียกดินแดน ผู้คน หรืออาณาจักรโดยไร้ความหมาย แต่ยังแสดงวิธีคิดที่ใช้จัดโครงสร้างทางการเมืองมาตั้งแต่ต้นในยุคกลางหรือสมัยราชวงศ์มังราย คำว่าล้านนาเป็นทั้งชื่อเรียกของอาณาจักรและตำแหน่งของกษัตริย์ผู้ปกครองอาณาจักรในเวลาเดียวกัน สอดรับกับคติในระบบศักดินาว่ารัฐและผู้ปกครองไม่แยกออกจากกัน โดยคำดังกล่าวพัฒนามาจากชื่อเดิมได้แก่ “แปดปากนา” หรือแปดร้อยนา ซึ่งแสดงสภาวะของอาณาจักรที่ยังมีขนาดเล็กหรือยังไม่มีความเป็นปึกแผ่น รวมถึงสถานะและสิทธิธรรมของกษัตริย์ที่ยังไม่สูงมากนัก ต่อเมื่อระบบศักดินาของราชวงศ์มังรายผ่านการเสริมสร้างจนมั่นคงแล้ว จึงมีการเปลี่ยนชื่อของอาณาจักรและตำแหน่งของกษัตริย์เป็นล้านนาเพื่อแสดงสถานะและสิทธิธรรมอันมั่นคง โดยคำว่าล้านนาดังกล่าวได้กลายเป็นชื่อของดินแดนแห่งหนึ่งในสมัยเดียวกัน หรือกล่าวอีกนัย อาณาจักรที่ใช้ชื่อว่าล้านนานี้ผูกติดอยู่กับ “แผ่นดิน” หรือกล่าวคือมีพื้นที่จำเพาะเป็นอาณาบริเวณ จึงกล่าวได้ว่าล้านนามีความเป็นรัฐอาณาเขตเช่นเดียวกับรัฐอื่น ๆ ที่ร่วมสมัยกัน ต่อมาเมื่อล้านนาตกเป็นประเทศราช จึงได้มีหลักฐานปรากฏเพิ่มเติมว่ามีการแบ่งองค์ประกอบล้านนาเป็นหัวเมืองย่อย 57 เมือง และเมื่อโครงสร้างรัฐล้านนาเริ่มเข้าสู่ความเสื่อมถอย ความเสื่อมถอยดังกล่าวก็ปรากฏในรูปศัพท์ที่ผูกจากคำว่าล้านนา เช่น การผูกคำว่าล้านนาไทยเพื่อเน้นย้ำความเป็นชาติพันธุ์ในยุคที่มีผู้ปกครองเป็นคนชาติพันธุ์อื่น รวมถึงการผูกคำว่าล้านนาเข้ากับชื่อเมืองต่าง ๆ ก็แสดงสภาพล้านนาที่แตกเป็นแว่นแคว้นอันมีเมืองนั้น ๆ เป็นศูนย์อำนาจ เป็นต้น

ในยุคอาณานิคมคำว่าล้านนาสูญเสียความหมายทางการเมืองการปกครองไปพร้อม ๆ กับสถานะความเป็นรัฐของนครรัฐล้านนา คงเหลือเพียงความหมายในทางประวัติศาสตร์เท่านั้น คำดังกล่าวยังถูกแปลงโฉมใหม่เป็น “ลานนาไทย” ให้เข้ากับความคุ้นชินของคนสยาม โดยปัญญาชนชั้นนำคนสยามนำคำดังกล่าวไปใช้ในงานเขียนเกี่ยวกับล้านนาคดี (โดยเฉพาะด้านประวัติศาสตร์) หลายฉบับในยุคอาณานิคม งานเขียนเหล่านี้ยังมีบทบาทเป็นเครื่องมือสำคัญในการผนวกเอาล้านนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐสยามอย่างเต็มบูรณภาพ ทั้งในฐานะข้อมูลความรู้สำหรับปรับใช้ในการปกครอง และส่วนหนึ่งในการประกอบสร้างสำนึกความเป็น

รัฐสมัยใหม่ อย่างไรก็ตาม การขยายตัวของกระแสสำนึกล้านนาและความก้าวหน้าในการศึกษาล้านนาคดีค่อย ๆ ดึงเอาชื่อล้านนากลับเข้าสู่พื้นที่สาธารณะผ่านสื่อสิ่งพิมพ์และงานวิชาการ พร้อมทั้งตรวจสอบแก้ไขรูปศัพท์และอักขรวิธีจนคำว่า “ลานนาไทย” กลับมาเป็น “ล้านนา” พร้อมทั้งชื่อดังกล่าวถูกใช้งานอย่างแพร่หลายในสังคมวงกว้าง

นอกจากนี้ ยังน่าสังเกตว่าในช่วงวิกฤตความขัดแย้งทางการเมืองที่ดำเนินมาเกือบสองทศวรรษ คำว่าล้านนาเริ่มปรากฏบนสนามการเคลื่อนไหวทางการเมืองในหลายโอกาส เช่น การก่อตั้งกลุ่มสมัชชาปกป้องประชาธิปไตยล้านนาหรือ สปป. ล้านนา ซึ่งตกเป็นข่าวหลังมีการแขวนป้ายขอแยกประเทศหลังการรัฐประหาร ค.ศ. 2014 (พ.ศ. 2557) รวมถึงกลุ่มการเคลื่อนไหวหลายกลุ่มที่ตั้งขึ้นในล้านนาระหว่างกระแสการชุมนุมใน พ.ศ. 2563 ก็ใช้คำว่า “ล้านนา” ในชื่อกลุ่มของพวกตน เช่น กลุ่มราษฎรล้านนา กลุ่มนักเรียนล้านนา คณะก่อการล้านนาใหม่ เป็นต้น จึงเป็นที่น่าสนใจว่าพัฒนาการดังกล่าวถือเป็นการคืนความหมายทางการเมืองให้กับคำว่าล้านนาหลังจากความหมายดังกล่าวสิ้นสูญไปกว่าศตวรรษหรือไม่ เป็นเรื่องที่ผู้สนใจศึกษาควรติดตามดูพัฒนาการและถกเถียงอภิปรายต่อไป

รายการอ้างอิง

กนกพร นุ่มทอง, แปลและเรียบเรียง. *หลักฐานล้านนาในเอกสารโบราณจีน*. กรุงเทพฯ: สาขาวิชาภาษาจีน ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2564.

กรมตำรา. *ภูมิศาสตร์ประเทศสยาม.* พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2468. *จารึกล้านนา ภาค 2 เล่ม 1: จารึกจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน และแม่ฮ่องสอน.* กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2551.

ณัชชา เลาหศิรินาถ. *สิบสองพันนา: รัฐจารีต.* กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2541.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา. *เทศาภิบาล*, ฉบับมติชน. กรุงเทพฯ: มติชน, 2545.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. *นิทานโบราณคดี*. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2505.

ตอนที่ 32, “เสภาขุนช้างขุนแผน ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ.” สืบค้นเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2565. https://vajirayana.org/ขุนช้างขุนแผน-ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ/ตอนที่-๓๓-แต่งงานพระไวยพลายงาม.

เท่าคว้างเซ้ง และ อ้ายคำ, เรียบเรียง, เรณู วิชาศิลป์, ปริวรรต. *เชื้อเครือเจ้าแสนหวีสิบสองพันนา.* เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม, 2544.

เทพประวิณ จันทร์แรง, พระครูปลัดอุทัย รตนปญฺโญ, พระมหาชัยวิชิต ชยาภินฺนโท, พระปลัดณัฐพล จนฺทิโก, และพรศิลป์ รัตนชูเดช. “ศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลและคุณค่างานพุทธศิลปกรรมรัชสมัยของพระเมืองแก้วในล้านนา.” รายงานวิจัย, มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, 2560. http://mcuir.mcu.ac.th:8080/jspui/handle/123456789/293.

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนกุล, บรรณาธิการ. *รายงานสัมมนาทางวิชาการวรรณกรรมลานนา ณ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 26-28 ตุลาคม 2524.* เชียงใหม่: สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2527.

ธเนศวร์ เจริญเมือง. “ลานนา, ล้านนา, และล้านนาไทย: ข้อสังเกต” ใน *Undergrad Rewrite Curated Pieces of Cross-Disciplinary 01: Madness Otherness and Suffering ความบ้า ความเป็นอื่น และทุกขภาวะ,* บรรณาธิการโดย วริศ ลิขิตอนุสรณ์, 229-232. กรุงเทพฯ: Newground Publishing, 2560.

เนื้ออ่อน ขรัวทองเขียว. “รัฐสยามกับล้านนา พ.ศ.2417-2476.” วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553.

“‘ล้านนา’ ไม่เท่ากับเชียงใหม่?: ที่มาภูมินามและความหมายในบริบทรัฐจารีต | Decentralizing Lanna #2,” ประชาไท, สืบค้นเมื่อวันที่ 11 ตุลาคม 2565. https://prachatai.com/journal/2018/11/79681.

ปรมานุชิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. “ลิลิตตะเลงพ่าย.” สืบค้นเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2565. https://vajirayana.org/ลิลิตตะเลงพ่าย.

ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 4. พระนคร: รุ่งเรืองรัตน์, 2507.

ประเสริฐ ณ นคร. *โคลงนิราศหริภุญชัย.* กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2547.

พระพงษ์ระวี อุตฺตรภทฺโท (โหลิมชยโชติกุล), พระครูสมุห์ธนโชติ จิรธมฺโม, และ ประทีป พืชทองหลาง. “เจดีย์หลวงมหาธาตุกลางเวียง: ภาพสะท้อนคติจักรพรรดิราช ในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ. 1984 - พ.ศ. 2030)” *วารสารปณิธาน* 18, ฉ.1 (มกราคม-มิถุนายน 2565): 111-139.

พริษฐ์ ชิวารักษ์. “ล้านนาไทย (?): ทบทวนวิวาทะว่าด้วยความไทยหรือไม่ไทยของล้านนา.” ใน *Undergrad Rewrite Curated Pieces of Cross-Disciplinary 01: Madness Otherness and Suffering ความบ้า ความเป็นอื่น และทุกขภาวะ,* บรรณาธิการโดย วริศ ลิขิตอนุสรณ์, 211-228. กรุงเทพฯ: Newground Publishing, 2560.

ภิญญพันธุ์ พจนลาวัณย์. “ผลงานในชีวิตและชีวิตในผลงาน: ประวัติศาสตร์นิพนธ์แสน ธรรมยศ.” *วารสารมนุษยศาสตร์วิชาการ* 22, ฉ.2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2558): 92-114.

ภิญญพันธุ์ พจนลาวัณย์. “ล้านนาที่เพิ่งสร้าง: ประวัติศาสตร์สังคมของดินแดนลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนบน (พ.ศ.2475-2557).” *วารสารไทยคดีศึกษา* 17, ฉ.2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2563): 109-144.

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, คณะมนุษยศาสตร์. *รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดี (ครั้งที่ 1: ลานนาไทย) 20-23 ตุลาคม 2510*. เชียงใหม่: ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2511.

เรณู วิชาศิลป์. *พื้นเมืองแสนหวี ฉบับหอคำเมืองไหญ*. เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม, 2550.

ลัดดาวัลย์ แซ่เซียว. *200 ปี พม่าในล้านนา*. กรุงเทพฯ: พิมพลักษณ์, 2545.

วรชาติ มีชูบท. “พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (26).” ฝากเรื่องราวไว้ให้กับน้องๆ, สืบค้นเมื่อวันที 2 ธันวาคม 2565. http://www.vajiravudh.ac.th/OVtoVC/OVtoVC_156.htm.

ศักดิ์ รัตนชัย. *ลานนา ล้านนา เป็นของใคร?*. ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2530.

สิงฆะ วรรณสัย. ปริวรรตและถอดความ. *โคลงมังทรารบเชียงใหม่*. ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2522.

สรัสวดี อ๋องสกุล. *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2544.

สรัสวดี อ๋องสกุล, ปริวรรต ตรวจสอบ และวิเคราะห์, นิธิ เอียวศรีวงศ์, บรรณาธิการ. *พื้นเมืองเชียงแสน*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ 2546.

สรัสวดี อ๋องสกุล, ปริวรรตและจัดทำ, นิธิ เอียวศรีวงศ์, บรรณาธิการ. *พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2539.

สุรพล ดำริห์กุล. *แผ่นดินล้านนา*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2539.

สุรสิงห์สำรวม ฉิมพะเนาว์. *คลองเจือแห่งพระเจ้ากือนา*. (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., ม.ป.ป.).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.5 ม.58/33 พระยาศรีสหเทพออกไปจัดราชการทางมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือและมีพระราชบัญญัติอากรที่ดินด้วย (30 มีนาคม พ.ศ. 2442 - 30 มิถุนายน พ.ศ. 2443).

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค. วัยอาจ. *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์มส์บุคส์, 2547.

Abramson, Scott F. “The Origins of Territorial State.” accessed October 11, 2020. https://scholar.princeton.edu/sites/default/files/sabramso/files/ Abramson_ Paper_v2.pdf.

Penth, Hans. *A Brief History of Lanna.* Chiang Mai, Thailand: Silkworms Books, 1994.

Penth, Hans. “The Orthography of the Toponym Lan Na,” *Journal of the Siam Society* 68, no. 1 (January, 1980): 128.

Shorto, H. L. “The 32 "Myos" in the Medieval Mon Kingdom.” *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London* 26, no. 3 (1963), 572-591.

Sithu Gamani Thingyan. *Zinme Yazawin (Chronicle of Chiang Mai),* Translated by Thaw Kaung and Ni Ni Myint. Yangon, Myanmar: Universities Historical Research Center, 2003.

Suarez, Thomas. *Early Mapping of Southeast Asia: The Epic Story of Seafarers, Adventurers, and Cartographers Who First Mapped the Regions between China and India.* Singapore: Periplus, 2008.